

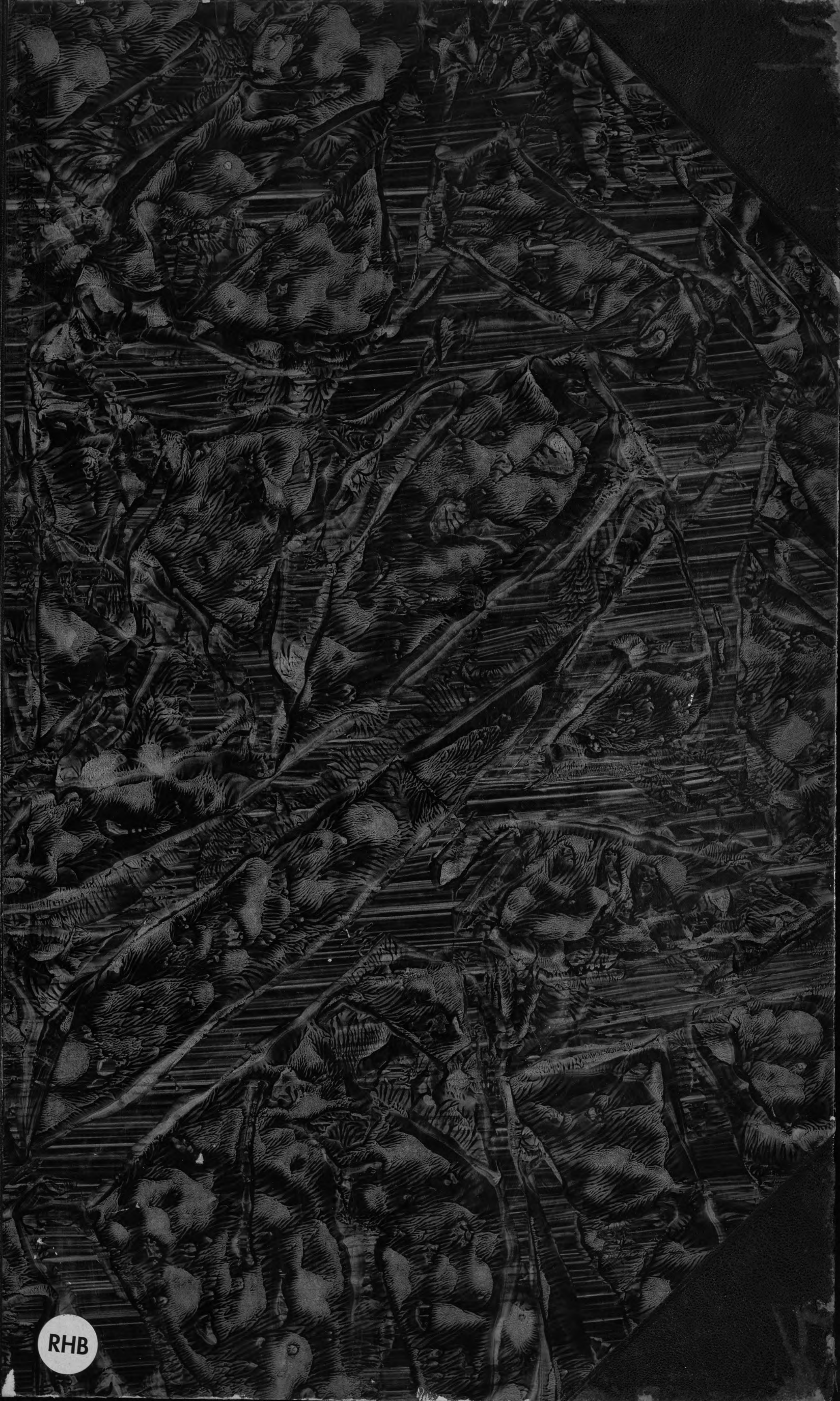

591977431 101 KØBENHAVNS
KOMMUNES
BIBLIOTEKER

VILH. LORENZEN

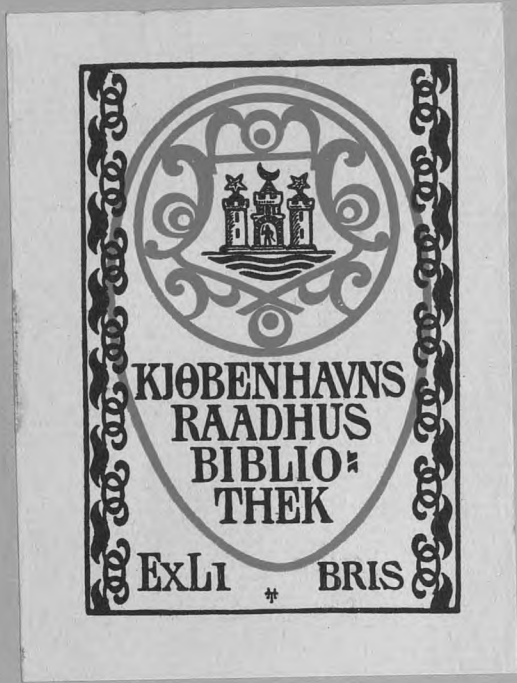
DEN REFORMERTE
KIRKE
I KØBENHAVN

RHB

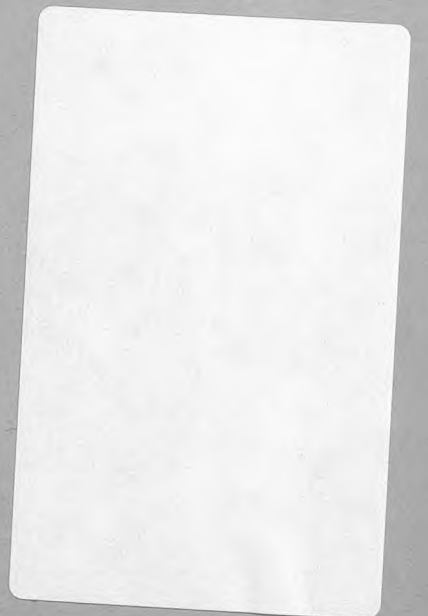
s 09.45 Re 27 L

87

09.718637 Im Reformerte kirke

20

DEN REFORMERTE KIRKE

I

KØBENHAVN

DEN REFORMERTE KIRKE

I

KØBENHAVN

TEKSTEN

AF

VILH. LORENZEN

MED RESUMÉ PAA TYSK OG FRANSK

TEGNINGERNE MED OPMAALINGERNE

AF

ARCHITEKT ALFRED JØRGENSEN

*UDGIVET MED UNDERSTØTTELSE AF DEN GREVELIGE HJELMSTJERNE-ROSENCRONESKE STIFTELSE
DEN FRANSKE REFORMERTE MENIGHED OG DEN TYSKE REFORMERTE MENIGHED*

H. HAGERUP'S BOGHANDEL

TRYKT HOS J. JØRGENSEN & Co. (IVAR JANTZEN)

1913

Naar dette Værk har kunnet blive til, skyldes det den Hjælp og Støtte, der er bleven det til Del fra forskellige Sider.

Vi bringer vor Tak til den grevelige Hjelmsjerne-Rosencrone-ske Stiftelse, ligesom vi er Hr. Pastor S. W. Voeltzel og Hr. Pastor C. Nicolet taknemlige for elskværdig og virksom Bistand.

ALF. JØRGENSEN.

VILH. LORENZEN.

Architekterne Ernst H. Petersen og Chr. Jensen bringer jeg min Tak for godt og forstaaende Samarbejde under Opmaalingen og Udarbejdelsen af Tegninger til dette Værk.

ALF. JØRGENSEN.

KIRKENS FORHISTORIE

DA KRISTIAN V ved kgl. Reskript af 3. Januar 1685 gav tyske, hollandske og franske Calvinister fri Religionsøvelse, var han samtidig ogsaa betænkt paa at skaffe dem Grund til en Kirke. I samme Reskript paabyder han, at der skal udvises »en dennem bekvem Plads udi Christianshavn, hvor de en Kirke til deres Gudstjeneste maa lade opbygge«¹⁾. Dog ikke midt i Byen; saavidt man kan forstaa, maatte Kirken kun opføres i Byens Yderkant, altsaa umiddelbart indenfor Voldene. Allerede samme Maaned — d. 27de — giver Kongen Oberst GOTFRED HOFMANN Ordre til at udse en Grund, »hvor det Fæstningen uden Præjudicie og Skade bedst ske kan, og den siden afmaales og os derpaa det Maalebrev til vores allernaadigste Approbation allerunderdanigst tilstilles.«²⁾ Som Tilsynshavende ved den nye Kirke ansatte Kongen derpaa d. 7de Febr. sin Hofskildrer JAKOB D'AGAR. Det har dog taget nogen Tid, inden man har faaet valgt og udmaalt en passende Grund. Hele Foraaret gik, uden at der blev truffen endelig Bestemmelse, og først i Slutningen af Juni Maaned blev Pladsen afstukken i Nærheden af den for Frelseres Kirke bestemte Plads.³⁾

Foreløbig, indtil Kirken kunde staa færdig, samledes de Reformerte til Gudstjeneste i en lejet Sal i Kældermester og Købmand VIGANT MICHELBECHERS Gaard bag Slottet, hvor nu Prinsens Palæ ligger, og her fejredes den første Gudstjeneste d. 8de Novbr.⁴⁾ De tyske og hollandske Reformerte synes for en Del at have holdt sig til Dronning CHARLOTTE AMALIES private Kapel eller til den hollandske Gesandts Kapel, der vedligeholdtes af Generalstaterne.⁵⁾

Nogen Tid forinden havde man paabegyndt Indsamling af Penge til Indretning og Vedligeholdelse af den paatænkte Kirke paa Christianshavn, men med Virkeliggørelsen af hele denne Plan trak det ud. Tilsidst er den bleven helt opgivet, og der er truffen anden Bestemmelse.

De Reformerte havde med god Grund været glade over at have faaet anvist Plads til at bygge en Kirke paa. Men Stedet

var de ikke tilfredse med. De klager til Kongen over at Christianshavn var saa langt borte, »at det maaske vilde forhindre Hendes Majestæt Dronningen fra at hædre Kirken med sin kongelige Nærværelse, og at de slette Veje i dette Kvarter medføre næsten uoverkommelige Vanskeligheder, særlig i den barske Vintertid«. Man havde derfor et andet Forslag at stille Kongen: »Der er, Sire, i Deres By København flere ubebyggede Grunde, der tilhører Deres Majestæt, og særlig een, der er nær nok ved Voldene, bagved Deres Majestæts Have, i et svagt befolket Kvarter, og hvor Opførelsen af Kirken vilde kunne trække Beboerne til.« Denne Grund eller en anden, Kongen selv maatte udvælge, beder de om at maatte faa.⁶⁾ Paa denne Henvendelse kom der imidlertid intet Svar. Kongen rejste til Holsten. Det antydes senere beskedent, at han var optaget af større og vigtigere Anliggender. Men da Tiden til Byggeriets Paabegyndelse nærmede sig, tog de Reformerte Mod til sig, og sendte — eller havde til Hensigt at sende — en ny Anmodning til Kongen.⁷⁾ Man anfører her særlig, at »da denne Plads (paa Christianshavn) er ganske tæt ved en Kirke (Frelseres Kirke), som man netop er i Færd med at bygge, frygter de for, at denne Nærhed skal blive Aarsag til, at deres Salmesang vil forstyrre og afbryde Andagten for Deres Majestæts naturlige Undersaatter, hvilket vilde bringe Ansøgerne til Fortvivlelse, som intet mere uudholdeligt vidste, end at genere eller incommodere nogensomhelst, men navnlig ikke de Mennesker, hvis Støtte og Velvilje, de har saa stor Interesse af at søge at vinde«.

Kongen bønhørte imidlertid de Reformerte og gik ind paa deres Forslag om en anden Grund liggende i Rosenborgkvarteret, hvor han virkelig havde et disponibelt Areal mellem Gothersgade og Aabenraa.

Denne Grund havde tidligere tilhørt Fru HELLE URNE, Enke efter MORTEN SCHINKEL til Østrupgaard; men da den til Trods for en kongelig Forordning om Bebyggelse af øde Pladser,

¹⁾ ROTHE: Chr. V's Reskripter, 501 ff. — Med Hensyn til Menighedernes Historie henvises til Clément: Notice sur l'église réformée française de Copenhague, 1870.

²⁾ O. NIELSEN: Københavns Diplomatarium. VII.

³⁾ Brev fra H. SCHACK til Overrentemester BRANDT. Rigsarkivet. Meddelt af LOUIS BOBÉ.

⁴⁾ D. Saml. 2. R. V, 158 ff. Minerva 1816, II, Febr. 56.

⁵⁾ Minerva II, 1816, 54.

⁶⁾ Orig. paa Fransk i Rigsarkivet. Udat. Skrevet med LA PLACETTES Haand.

⁷⁾ Orig. i Rigsark. Ligeledes skrevet af la Placette, men uden Underskrifter. Rejsen til Holsten fandt Sted i August 1686. Begge Skrivelser stammer da antagelig fra dette Aar.

stadig laa ubebygget hen, var den bleven Kongen tildømt, og d. 23. Juli 1687 skænker han den »til at bygge en Kirke paa for den reformerte Menighed her i vores kgl. Residensstad i København«. Grundens Beliggenhed og Omfang bestemmes i Overdragelsesbrevet som »Pladsen for Rosenborggade, liggende imellem Aabenraa og Gothersgade«.

Maalbestemmelser godtgør, at den til den reformerte Menighed 1687 skænkede Grund ganske svarer til de nuværende Ejendomme Mtr. Nr. 248 A, B og C, 139 og 249 — alle i Rosenborg Kvarter.

Først nu havde de Reformerte fundet deres blivende Sted i København.

KIRKENS HISTORIE 1687—1728

Efter at Kirkebygningssagen endelig var ordnet, synes man med Iver at have taget fat paa Forberedelserne til Opførelsen af Kirken. Først gjaldt det at skaffe de nødvendige Penge-midler til Veje. En Del maa vel antages at være indsamlet i de to Venteaar og det vides, at de reformerte Menigheder selv havde rejst en Del af den nødvendige Sum. Ogsaa andetsteds fra — ved Kollektor — kom der Bidrag, og de Reformertes trofaste Hjælper og Beskytterinde i Danmark, Dronning CHARLOTTE AMALIE gav personlig ikke mindre end 10,000 Rdlr. Snart kunde Kirkeforstanderne gennem LINKER slutte Kontrakt om Opførelsen af Kirken for en Sum af 13,300 Rdlr., betalbare i 3 Terminer.¹⁾ Dette svarer til ca. 100,000 Kr. efter Nutidens Forhold. Linker havde faaet Paalæg om at slutte en saa billig Kontrakt som mulig. De, til hvem Linker havde henvendt sig, var Bygmestrene, de to Brødre, FREDERIK og NIKOLAJ MÜLLER.²⁾

Allerede d. 20. April 1688 var man saa vidt, at Byggearbejderne kunde paabegyndes. Det foregik med stor Højtidelighed. Dronning Charlotte Amalie, ledsaget af en Del af sit Hof, lagde den første Sten, idet en af Kirkens Notabler, DANIEL ABBÉSTÉE rakte hende Kalk og Murske.

Grundstenen havde paa den ene Side følgende Indskrift: Fundamentum ejus in montibus sacris. Diligit Dominus portas Sion. Psalm. LXXXVII. (Dens Grundvold er lagt paa de hellige Bjerge. Herren elsker Zions Porte. Psaml. 87). I Randen staar: Charlotta Amelia Dan. Norv. Gott. et Vand. regina nata Hass. Landgravia sacram hanc ædem in Dei glor. et Ref. usum a fundam. extruxit. (Charlotte Amalie, Dronning til Danmark og Norge, de Gothers og Venders, født Landgrevinde af Hessen har ladet denne Bygning opføre fra Grunden, til Guds Ære og de Reformertes Nytte).

Paa den anden Side stod: D. I. S. (Deo, Jesu, spiritu). Derunder: Invictiss. monarchae Christiani V Dan. Norv. Gott. et Vand. regis, qui et locum dedit et privilegia addidit nutu

ac clementia in dei gloriam et reformatiae ecclesiae tot locis vexatae solatium templum surgit. an. s. MDCLXXXVIII. (Paa et venligt Vink af den uovervindelige Monark, Christian V, Konge til Danmark og Norge, de Gothers og Venders, han som havde skænket et Sted og desuden føjede Privilegier til, rejser Kirken sig til Guds Ære og til Trøst for den saa mange Steder forfulgte reformerte Kirke. I Frelsens Aar 1688).

Byggearbejderne stod paa i omtrent 1½ Aar, og i Oktober 1689 var Kirken færdig, omend Indvielsen først fandt Sted 10. Novbr.³⁾

Den Kirkebygning Brødrene MÜLLER opførte for Menighederne var, efter den i Kirkens Arkiv opbevarede Plan (Afb. 1), en rektangulær Bygning, beliggende i Retning Nord—Syd, med en 22 Al. indvendig Bredde og 37 Al. indvendig Længde. Hovedadgangen var fra Gothersgade ad en Dør midt paa den østlige Langside, under en Frontom, der, med indhentet Tilladelse, bar Kongens og Dronningens Navnetræk, »elegant og zirligt udhugget«. Desuden førte en mindre Dør ind til Kirken midt fra Nordgavlen. Om Udnyttelsen af Pladsen giver Planen Oplysning. Prædikestolen var midt for Hovedindgangen op mod den vestre Væg. Ligeoverfor denne fandtes et Galleri bl. a. til de fremmede Ministre, og med Plads til et Orgel.

Kirken var opført af hollandske Mursten. Den havde en Klokke, der antagelig har haft Plads i en Tagrytter. At en Kobbetækker og Blytækker har arbejdet paa Kirken giver Antydning af, at Tagmaterialet har været solidt og kostbart.

Hvorvidt Brødrene Müller har givet Tegning til Kirken, eller de kun bør opfattes som Entreprenører, faar staa hen. Af andre, der har haft med Opførelsen at gøre, var Stenhugger HENRIK BROCKAM⁴⁾, der bl. a. opsatte Frontespicen, og Trinene til Hoveddøren, og hvem ogsaa Portalen skyldes. Det var denne

¹⁾ Minerva 1816, II, April, 2 ff.

²⁾ Naar man har ment, at ogsaa den fra Tyskland indvandrede JOHANNES WIEDEWELT (f. 1646) har været knyttet til dette Bygningsarbejde (F. G. MEIER: Johannes Wiedewelt p. 14) kan det kun have været som simpel Mursvend. Hans Formuesforhold i 80'erne gør det vanskeligt at antage, at han kan have haft nogen førende Stilling ved dette Byggeforetagende. 1680, da hans Hustru begravdes fra Petri Kirke, kaldes han »ein Mauergesell« og Begravelsen foregaar paa Menighedens Bekostning »weil nicht viel Mittel übrig«. L. BOBÉ: Personall. Tidsskrift II, 3, p. 290.

³⁾ For Datiden stod denne Opførelsestid som mærkelig kort. Et enkelt Sted vakte den endogsaa Fortrydelse. J. ANDREAS, Præst for den hollandske lutherske Menighed ude paa Vester-Amager (Frederiksberg) klager: »vores gode Lutherske maatte se, at de Reformeredis Kirke blev opbyggt *udi Hast* og det er endnu intet videre kommen med os. Det har bragt Fortrydelse, at de Reformerede skulle Triumphere over os, at det Design med vores Kirke-Bygning paa Ny Kongens Torf er givet tilbage, og skjønt Hans mai. af høj og sær kgl. Naade har foræret en anden Platz for en vis Sum Penge tilkiøbt, saa bliver anden forkrænkelig og forgængelig jordisk Sæd udsaaet. (Original i Kirkens Arkiv).

⁴⁾ J. MEIER anser det for muligt, at han er identisk med den hollandske Billedhugger ABRAHAM BREUSEGEM, der bl. a. har arbejdet med paa Alteret i Frelsers Kirke. (Frederiksberg Slot, p. 137). Dette er dog lidet sandsynligt, saa meget mere, som der intet virkeligt Slægtskab er mellem Portalen paa Reformert Kirke og Alteret i Frelsers Kirke.

fra Holland stammende Billedhugger, hvem ogsaa den smukke beslægtede Hovedportal paa Vor Frelsers Kirke skyldes.¹⁾ Desuden omtales de ligeledes fra Arbejder paa Frelsers Kirke kendte Tømrermestere CHRISTOFFER BRÜCKNER og NIKOLAJ FINCK, Kobbertækker SØREN JENSEN, Muurmester ANDREAS SIMONSEN, Klejnsmed ANDREAS CLEMENSEN og Maler JOHAN LORD.

Det har hidtil været almindelig antaget, at den nuværende reformerte Kirke i København helt og holdent er opført efter den ulykkelige Brand 1728, der hærgede hele dette Parti af Byen. At Branden 1728 kun havde en forbigaaende Indflydelse paa Kirken fremgaar tilfulde af en nærmere Undersøgelse af den nustaaende Kirkebygning.

Reformert Kirke er i sin nuværende Skikkelse (T. I—VIII) en rektangulær Bygning hovedsagelig opført af røde hollandske Mursten i Renaissanceforbandt, paa en Sokkel af huggen Granit. Til arkitektoniske og dekorative Enkeltheder udvendig er anvendt Sandsten. Kirken har en indvendig Bredde af 14 m. og indvendig Længde af 23,5 m. Murenes Tykkelse er 1 m. Under den nordlige Del findes en hvælvet Kælder. Kirken bestaar af et eneste stort Rum, 12,2 m. højt med fladt Loft, der med en kraftig gesimsbaaren Hulkehl gaar over i Vægfladerne. Loftet er smykket med simpelt Rammeværk i Stuk. Midt i

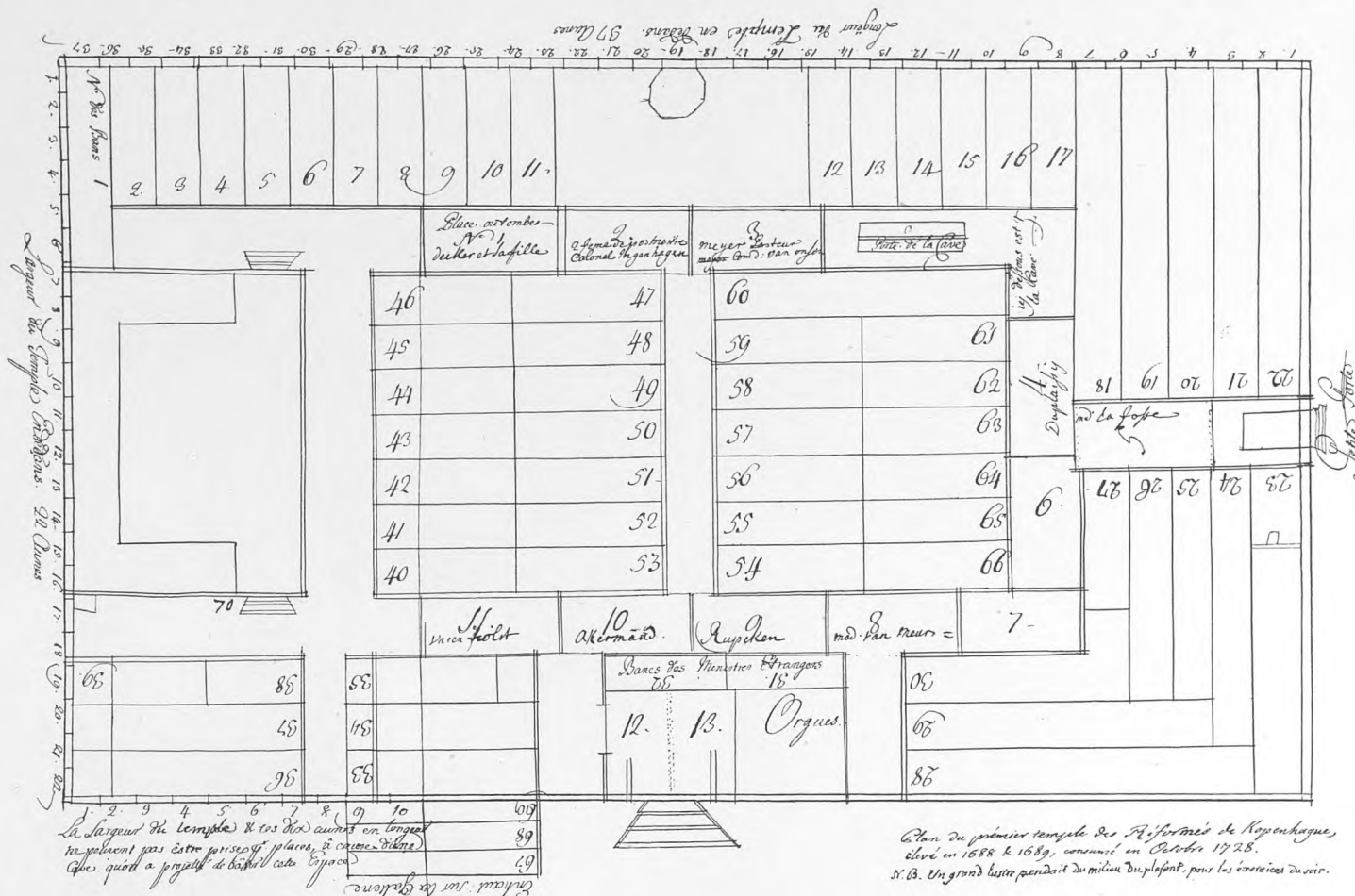
Loftet er paa en oval Lærredsskive malet følgende Indskrift: D. O. M. Favente sum. numine concedente potentissimo monarcha Christiano Vto. Dan. Norv. Got. Vand. rege augustis. regine Carol. Amalia Hass. Landg. cura templum hoc in usum Reformatorum exstructum est. Anº Sal. MDCLXXXIX 11 Okt. (Den almægtige Gud. Med den højeste Guds Bistand, med Tilladelse af den stormægtige Monark Christian V, Konge til Danmark og Norge, de Venders og Gothers, og ved den ærværdige Dronning Caroline (!) Amalie, Landgrevinde af Hessens Omsorg, er denne Kirke bleven opført i Frelsens Aar 1689, 11 Oktober).

Langsiderne er delt i 5 Fag, Gavlene i 3, alle med høje rundbuede Vinduer, undtagen Midterfaget mod Øst, hvor Hovedportalen er anbragt og kun giver Plads til et højtsiddende, rundt Vindue. Under Vinduerne findes i begge Gavle ovale Aabninger; paa Langsiderne tilsvarende Blændinger. Foruden Hovedportalen fører lave Døre, smykkede med volutindfattede Indskrifttavler, ind i Kirken, midt for begge Gavle. Over Norddøren staar: Ipsi veluti novi lapides ædificati fiatis domus

spiritualis. 1 Pet. 11. (Vorder selv som levende Stene, opbyggede til at blive et aandeligt Hus). Over den sydlige Dør staar: Domus mea domus orationis vocabitur. Jes. LVI (Mit Hus skal kaldes et Bedehus).

Murene afsluttes foroven af en stærkt fremspringende Gesims. Kirken har et 9 m. højt, afvalmet og teglhængt Tag. Over Taget løfter sig et kobberklædt Etagespir, 13,2 m. højt indtil Fløjstangen — 17,3 m. med denne. Vejrflojen bærer Christian V's Navnetræk.

Kirken har sin Hovedfacade ud mod Gothersgade (T. V).

Afb. 1. Plan af den 1688—89 opførte Kirke, dens Indretning og Begravelser.

Til Venstre: Largeur du Temple Endedans. 22 Aunes. — Foroven: Longueur du Temple en dedans. 37 Aunes. — Til Højre: Petite Porte. — Forneden: La Largeur du temple et les dix aunes en longueur ne peuvent pas être prise et places, à cause d'une cave, qu'on a projeté de bâtir cette Espace. Omvendt: En haut sur la Gallerie. — Paa selve Planen (fra Venstre til Højre): No des Bans. Place au tombes (1. Decker et sa fille. 2. Feme de postmestre colonel Inghenagen. 3. Meyer. Comd. van onsen. 4. Duplaisy. 5. Md. la Fosse. 8. Mad. van Meurs. 9. Rupecken. 10. Akermand. 11. Varen-holst). Porte de la cave. Ici dessous est la cave. Bancs des Ministres Etrangers. Orgues. — Forneden til Højre er med en anden senere Haand, der ogsaa har tilføjet forskellige Navne ved de respektive Kirkestole, skrevet: Plan du premier temple des Réformés de Kopenhague, élevé en 1688 et 1689, consumé en Octobre 1728. NB. Un grand lustre pendait du milieu du plafond, pour les exercices du soir.

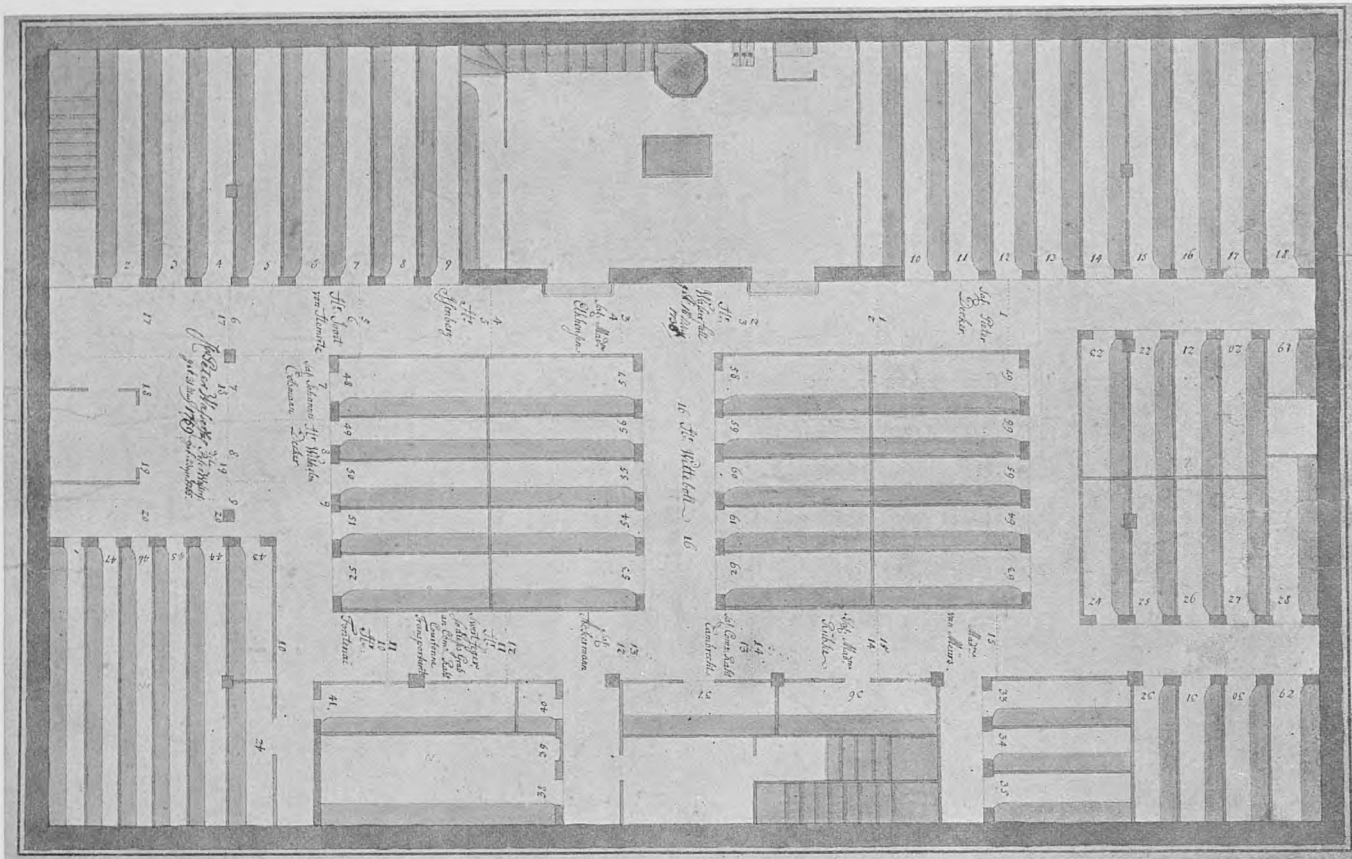
Den har frontonsmykket Midterisalit og er ved ioniske Pilastre, murede i gule Mursten, inddelt i Fag. Pilastrene hviler paa et højt Postament og bærer foroven en Arkitrav. I Midterisaliten sidder den pilasterindrammede, rundbuede Portal (T. VI), foroven smykket med et frit anbragt Cartuscheskjold, der bærer følgende Indskrift: Venite et ascendamus ad montem domini et ad domum dei. Jacob. Tes. II. (Kom og lad os stige op paa Herrens Bjærg og til Guds Hus). Rundvinduet ovenover indrammes af en Krans med hængende Guirlandeender. I den lave Gavlfronton er anbragt en kroneprydet Cartuschedekoration imellem Løver. Paa Skjoldet staar Christian V's og Dronning Charlotte Amalies Navnetræk (C. 5 og C. A.).

Reformert Kirke er efter sin hele Stil karakter et Værk af Barokken i den hollandske Klassicismes Form, som denne allerede fra første Halvdel af 17de Aarh. havde udviklet sig i sit Hjemland, og dér var bleven udformet videre af Praktikerne og Theoretikerne PHIL. VINGBOONS (1608—75). Den hollandske Klassicisme benytter den antikke Arkitektur og dens Former

¹⁾ O. NIELSEN og P. KØBKE: Vor Frelsers Kirke i Kbh. p. 11.

langt mere konsekvent end Renaissancens Arkitekter havde gjort det. Den fulgte nøje i den store italienske Arkitekt PALLADIOS Spor og holdt sig med fuld Bevidsthed til hans Skoles Tilpasning af Antikkens Traditioner til moderne Brug. Men de beskednere Forhold i Nederlandene, det ringere Materiale — Murstenen — og desuden Umuligheden i helt at frigøre sig fra ældre nationale Traditioner, gjorde den hollandske Klassicismes Værker ikke alene langt enklere og mindre fordringsfulde end de sydlige Landes pompøse og storladne Barokbygninger, men gav dem samtidig en nøgtern og mere hjemlig Karakter, der gjorde det lettere for den nye, Syd fra kommende, Arkitekturopfattelse at trænge igennem i de nordligere Lande

Afb. 2. Plan over Kirkens Indretning og Begravelser i Aarene efter 1730.

1. Sal. Pieter Decker. 3. Hr. Wasserfall gek. 16. May 1736. 4. Sal. madme. Elkheusen. 5. Hr. Isenberg. 6. Hr. Joost von Hemertz. 7. Sal. Johannes Colsmann. 8. Hr. Wilhelm Decker. 10. Hr. Fontenai. 11. Hr. Swertfeger, so dieses Grab an Come-Rath Coustonne Transportieret. 12. Sal. Ackermann. 13. Sal. Com. Raht Lambrecht. 14. Sal. Madame Rübke. 15. Madame van Meurs. 16. Hr. Witteboll. 18. Hr. Peter Wasserfal gek. 31 Maj 1759. 19. dito. Peter Wasserfal gek. 23. Apr. 1755.

— foruden Nederlandene selv — i Nordtyskland og Skandinavien, hvor den snart skulde fortrænge tidligere Tidens halvgotiske Renaissance, og faktisk hidførte en Revolution i Bygningskunsten.

Reformert Kirke i København har vigtige Stilmærker tilfælles med den hollandske Klassicisme. I Benyttelsen af Materiale, Mursten og Sandsten, følger den ganske denne Arkitekturretning, der — i Modsætning til anden italiensk paavirket Barok — er mere varsom i Anvendelsen af Puds. Planens regelmæssige Anbringelse af Vinduer og Døre, og den ganske symmetrisk ligevægtige Façadekomposition med den stærkt fremhævede Midterakse, er derimod almindelige barokke Stiltræk. I Anvendelsen af Pilastermotivet staar Kirken dog den hollandske Klassicisme nær; den italieniserende Barok foretrækker ubrudte Flader eller en stærkere vandret Façadeinddeling. Mest kommer det hollandske Præg dog frem i den lidt tørre Korrekthed, der hviler over hele denne Bygning. Alt er saa vel inddelt og vel beregnet, og alle Enkeltheder samvittighedsfuldt gengivne efter de bedste Mønstre; man har holdt sig nøje til den ioniske Søjleorden, som man dengang kendte og opfattede den. Kun i Cartuscheskjoldet over Hoveddøren og i Gavlfrontonen er der

noget af den Fantasi og Fylde, der er en saa væsentlig Side af barok Stilfølelse. Et enkelt Træk i Kirkens arkitektoniske Opbygning er udpræget hollandsk. Det er Ordningen af Façaderne i de to (delvis Skin) Stokværk, der er almindelig i hollandske Kirker fra 17de Aarhundrede, og dér kan føres tilbage til en middelalderlig Tradition. Principet er saaledes anvendt i Kirkerne i Winschoten og Zuidbroek fra 13de Aarh.s Slutning.

Reformert Kirke har den Drøjde og Højde, der, i Forbindelse med en nobel og vel afstemt Inddeling af Façaderne gør den til en virkelig monumental Bygning. Dens Hovedfaçade er saa godt gjort, at den — til Trods for at Kompositionen hører til Barokkens Fælleseje — meget vel kan hævde sig som noget for sig selv indenfor Samtidens monumentale Pilasterfaçader.

Over Kirkens barokke Valmtag knejser Etagespiret af den nederlandsk-nordvesttyske Type, der her i Danmark har fejret saa store Triumfer i 17de Aarh. Dette smukke Spir passer i sine Forhold udmærket til Kirken, særlig naar man ser den fra Gøthersgade, og fortsætter paa saa naturlig en Maade det stærkt fremhævede lodrette i Pilasterfaçaden. Det er det eneste oprindelig nordiske Motiv i hele denne Bygning, der ellers paa alle Punkter — i Plan, Opbygning og Façade — er et lodigt Udtryk for den nye Byggemaade og nye Arkitekturopfattelse.

Efter Murværket at dømme er Kirkebygningen opført i een Støbning; kun i de øverste Skifter under Gesimsen er der Spor af senere Muring. I Kirkens Indre er Væggene dækkede af et tykt Lag Puds, der hindrer en Undersøgelse af Murværket her. Ogsaa den friske og velholdte Egetræstagstol danner et haandværksmæssigt Hele. Det samme er Tilfældet med den af en svær Tømmerbygning baarne Tagrytter, der staar i nøje konstruktiv Forbindelse med selve Tagstolen.

Interessen knytter sig dog navnlig til Kirken som Stenbygning. Kan den tænkes opført 1688—89 eller maa den — som tidligere antaget — være en Nybygning opført efter Branden 1728?

Det Bygningværk af større Betydning, der her i Danmark indledte den kommende Barok, var det nu ganske ombyggede store kgl. Bibliothek, paabegyndt 1665. Det er dog mindre dette, end Bygninger fra de følgende Tiaar, som Charlottenborg, Frelers Kirke, Nysø ved Præstø og Christiansæde paa Lolland, der tydeligt tilhører Barokken i dens hollandske Form. Men den hollandske Klassicismes Herredømme herhjemme har været forholdsvis kortvarigt. Allerede fra Aarhundredskiftet gør en mere italieniserende Barokretning sig stærkt gældende i Monumentalarkitekturen og at man saa sent som 1728

Afb. 3. Det Indre af Kirken med Prædikestol, Skranke og Stolestader.

skulde have opført en Bygning i den nøje Tilknytning til hollandsk Klassicisme som Reformert Kirke viser, er højst usandsynligt.

Ogsaa Bygningens Arkitekturdekoration taler derimod. Det gælder ikke alene Gavlfrontonens Cartusche (med Christian V's og hans Dronnings Navnetræk), men navnlig Hovedportalen i dens Helhed. Opbygningen har den korrekte Strængthed, som kun findes paa Portaler fra 17de Aarh. Slutning og Enkelt-hedernes nøgterne, fantasiløse Form er næppe paaviselig i Bygninger fra en saa sen Tid som Aarene omkring 1730. Der er ogsaa gjort opmærksom paa det nære Slægtskab med Hovedportalen paa Vor Frelsers Kirke, der maa skyldes samme Kunstner.

Der er ogsaa en anden Betragtning, der gør det usandsynligt, at Kirken som Helhed først skulde være opført efter Branden.

Kirkens Opførelse 1688—89 kostede 13,300 Rdlr., hvilket svarer til godt og vel 100,000 Kr. efter Nutidens Forhold. Efter Branden anvendtes paa Byggeforetagendet 10,321 Rdl., svarende til c. 80,000 Kr. Men af denne Sum anvendtes et ikke ringe Beløb ogsaa til Præsteboligerne, foruden til Uddeling til trængende Medlemmer i Menigheden¹⁾. At Restbeløbet har

strakt til til en helt ny Bygning af Reformert Kirkes Omfang og arkitektoniske Karakter vægrer man sig ved at tro.

Dertil kommer, at den nustaaende Kirke har nøjagtig den oprindeliges Dimensioner. Begge var byggede af hollandske Mursten, begge havde Fronton og havde Deltaljer i naturlig Sten.

Men at de havde samme Størrelse og dog var opførte for saa højst forskellige Summer, modbeviser den Paastand, der ogsaa har været fremsat, at Kirken, som byggedes efter Branden, var ny fra Grunden, og havde ganske samme Skikkelse som den oprindelige Bygning. Dette har været en financier Umulighed.

En solid, grundmuret Kirkebygning brænder ogsaa yderst vanskeligt ned til Grunden. Dens Tagværk og Indre vil mulig blive tilintetgjort, men selve Murene vil — efter alle Erfaringer — blive staaende. De samtidige Kilder lader ogsaa klart nok denne Mulighed staa aaben. C. F. REISER siger i sin Ildebrands-, Levned- og Forfølgelses-Historie²⁾, at til de første efter Branden 1728 genopbyggede Kirker hørte — foruden Trinitatis — ogsaa Reformert Kirke, der kunde indvies allerede i det tredje Aar. Og THURA siger kun, at Kirken blev ilde tilredt. Dog blev den snart ført i den Stand, som den nu er³⁾.

¹⁾ Til at begynde med havde de tre Præster ved Menighederne — 2 franske og en tysk — besluttet at bygge deres Residenser paa egen Bekostning, »paa Grund af den store Udgift det var nødvendigt at gøre ved Opførelsen af Kirken«. 18. April 1688 var Consistorierne blevne enige om, at alle disse 3 Huse skulde være ganske ens udvendig, efter den Model Pastor KÖNE havde præsenteret. Indvendig maatte hver af Præsterne indrette Lejligheden, som han ønskede det.

²⁾ Udg. af O. NIELSEN 1890, p. 55.

³⁾ Den Danske Vitruvius p. 89.

Det kan da med Bestemthed hævdes, at ved den store Brand 1728 er det kun gaaet ud over Kirkens Tag; *den egentlige Kirkebygning er den Dag i Dag den samme, som opførtes i Menighedernes allerførste Tid i København 1688—89.*

Afb. 4. Orgelet.

Denne Kendsgærning udelukker ikke, at der er foretaget forskellige Smaaforandringer. Saaledes er en ny Dør bleven brudt igennem i Sydgavlen. Begge de to mindre Døre synes overhovedet først at have faaet deres nuværende Form og Indfatning efter Branden.

Reformert Kirke i København er nu den eneste Kirke, der er tilbage fra de Reformertes første Tid i Danmark. Alene af den Grund er den Opmærksomhed værd.

Men Interessen knytter sig ogsaa til selve Kirketypen. Reformert Kirke er en *Salskirke*. Den bestaar af et enkelt Rum, uden side- eller underordnede Afdelinger. Det er en Type, der har gammel Rod i Kirkebygningskunsten og hører til en

af de mange Former for Kirkebygninger, Katholicismen havde skabt allerede i Middelalderen og efterladt de nye Kirkesamfund som Arv. Denne Type havde udviklet sig særlig i Middelalderens senere Aarhundreder i Tiggerordenernes Kirker — overhovedet indenfor de yngre Munkeordener¹⁾. Den var efterhaanden ogsaa bleven almindelig i Sognekirker af beskedent Omfang og havde været en Selvfølge i Slots- og Borgkapeller, hvor der stilledes mindre Krav til Rummelighed, og hvor Pladsen ofte kunde være indskrænket nok.

Da Protestantismen stod overfor den Opgave at skabe nye Kirkerum til sit Behov, gik den i mange Tilfælde tilbage til Salskirken som den, der egnede sig bedst til det, de nye Kirker nu skulde være: Prædikerum, hvor mange Mennesker kunde samles. Dette udelukker ikke, at man i mangfoldige Tilfælde, særlig ved større Kirkeanlæg, stadig benyttede de katholske Basilikaformer eller flerskibede Kirkehaller med eller uden Tværskibudbygninger. Overhovedet havde Protestantismen svært ved at skabe selvstændige Kirketyper. Den rige og fyldige Tradition var de nye Kirkesamfund for stærk. I de første Aarhundreder efter Reformationen blev det nærmest kun ved Tilløb og det lykkedes aldrig helt at frigøre sig fra Katholicismens Kirketyper²⁾. Nyskabningerne ligger paa et andet Omraade: I Benyttelsen og Indretningen af Kirkerummet til protestantisk Gudstjenestes Tarv. Her er det ogsaa et protestantisk — maaske rettere kalvinistisk — Princip der gør sig gældende i Reformert Kirke i København.

Det langagtige Kirkerum er her nemlig ikke anvendt efter Længdeaxen, som ellers er det almindelige efter gammel Kirkebygnings-tradition, men efter Tværaksen.

I en protestantisk Kirke gjaldt det nemlig ikke blot om at samle mange Mennesker, men ogsaa om at ordne det saaledes, at alle baade kunde høre og se³⁾. De nye Kirkesamfund havde desuden indført faste Siddepladser. Det tvang Kirkebygmestre til at forsøge andre Anbringelser af Alter og Prædikestol — delvis ogsaa af Orgelet, end de, der havde

¹⁾ VILH. LORENZEN: Vor Frue Kirke og Hospitalet i Aarhus, forhen Byens Dominikanerkirke og Kloster, 1906, p. 15. — Sammes: De danske Helligaandsklostres Bygningshistorie 1912, p. 103. — Sammes: Franciskanerkirker i Danmark. Kirkehist. Saml. 5 R. II B. p. 372 ff.

²⁾ Jvf. FRITSCH: Der Kirchenbau des Protestantismus Berlin. 1893.

³⁾ I sit Værk: Architectonis. Bedenken von protestantische, kleinen Kirchen Figur u. Einricht 1712, siger DURM: »Thi det er vist, at det hjælper meget til Forstaaelse og meget til en inderlig Bevægelse, naar man ogsaa kan se Prædikanten.« P. 29.

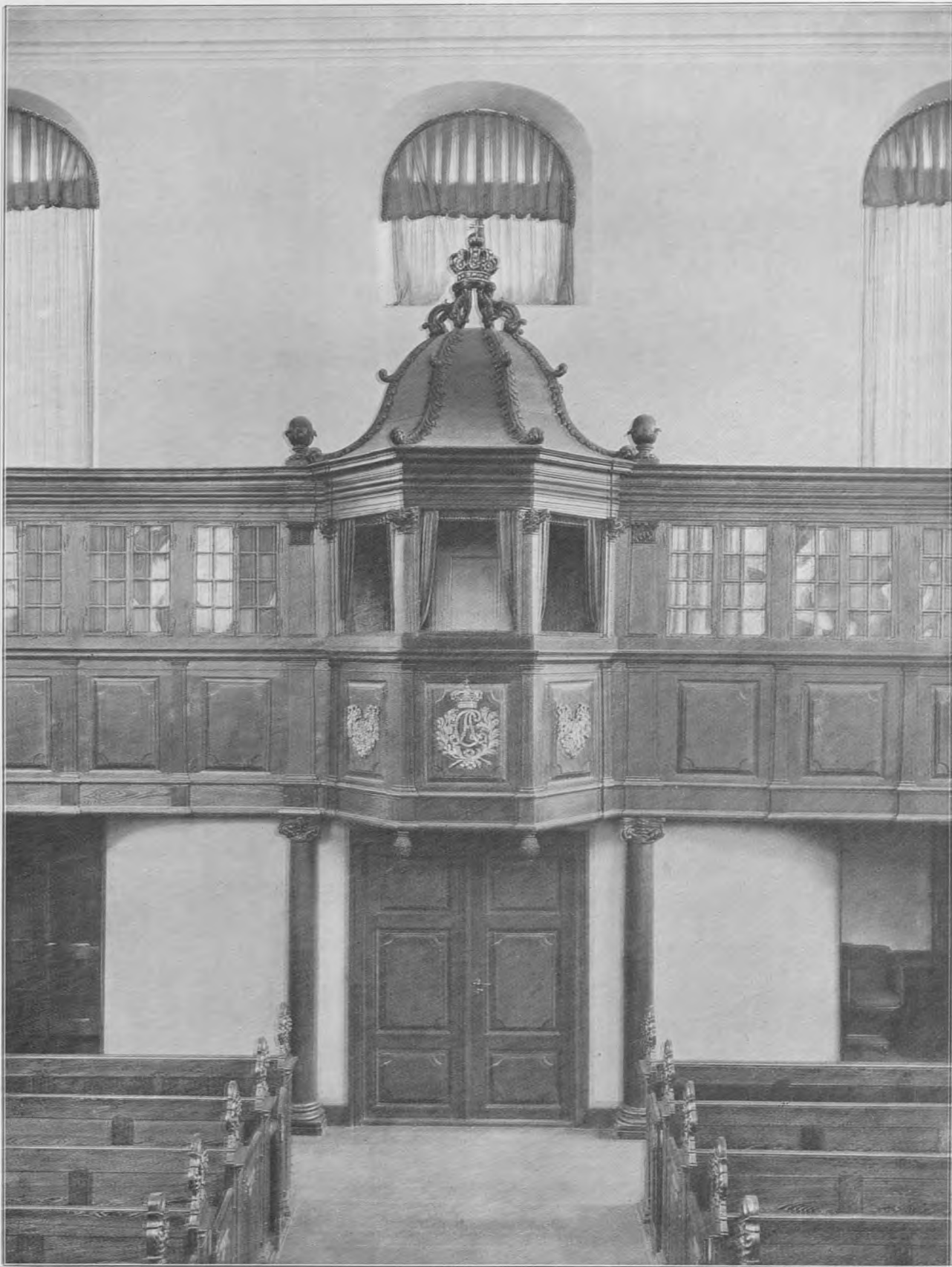

været almindelige i Catholicismens Kirker. Man havde saaledes tidligt forsøgt at nærme Alter og Prædikestol saa meget som muligt til hinanden, som det første Gang i et protestantisk Kirkerum er sket i Slotskapellet i Stuttgart (1553—60), der tillige for første Gang ordner det Indre efter Tværaksen. Kirken foldes op efter Længden til begge Sider for Alter og Prædikestol, der er rykkede ned midt for den ene Langside. Denne Ordning af Kirkerummet genoptages af Henrik de Keyser i Zuiderkerke i Amsterdam (1603—11) og blev et almindeligt Træk i Hollands Kirkebygningskunst i hele 17de Aarh. Kun mangler Alteret i Almindelighed her ligesom i de østfrisiske Kirker. Men Ordningen efter Tværaksen benyttedes ogsaa af Tysklands Reformerte. I tyske Kirker forekommer den i Zellerfeld (1675—83) og i Düsseldorf (1688)¹⁾ — begge Bygninger, der paa det allernærmeste er samtidige med Reformert Kirke i København. Derimod synes den kun yderst sjældent at være anvendt af de franske Huguenotter. Foruden selve Stilarten tyder da ogsaa Ordningen efter Tværaksen paa, at den københavnske Kirke er af hollandsk — eller tysk — Udspring²⁾.

Hvorvidt Ref. Kirke har haft et egentligt Alter til at begynde med, lader sig ikke oplyse. Paa den ældste Plan er der ikke afsat Plads til det. Sandsynligst er det, at det har manglet. Ogsaa dette er i Overensstemmelse med Kirkens hele hollandske Karakter. Senere — efter Branden — anbragtes Alteret under Prædikestolen. Denne Ordning kan føres tilbage til Slotskapellet i Wilhelmsburg i Schmalkalden fra 1590, hvor den synes at være anvendt for første Gang. Her var desuden Orgelet igen anbragt ovenover Prædikestolen, medens det dog almindeligst blev Skik — som ogsaa i Reformert Kirke i København før Branden —, at anbringe det ligeoverfor, saa Kirkegængerne havde det bag ved sig.

Kirken havde, allerede i sin første Skikkelse *et Galleri*, der — meget naturligt — fandtes ligeoverfor Prædikestolen, og hvor der ogsaa var en særlig Plads for Standspersoner over Hovedindgangen. Den rigelige Anvendelse af saadanne Gallerier, ofte i flere Stokværk, hørte til det særegne for protestantiske Kirker, omend ogsaa her en Tradition gaar tilbage

til de katholske Kirkers Nonnekor. Gallerier var imidlertid i protestantiske Kirker beregnede til Brug for Menigheden, og da det gjaldt at udnytte Rummet det mest mulige, var Indbygning af saadanne Gallerier et udmærket Middel dertil.

Afb. 5. Kirkens Galleri med Kongestolen.

Det var allerede benyttet ganske konsekvent i det af Luther selv indviede Slotskapel i Torgau fra 1544, og saadanne Gallerier eller Pulpiturer af Træ eller Sten fandtes i saa godt som alle de protestantiske Kirker og Slotskapeller i Danmark fra 16de og 17de Aarh.³⁾

Som det fremgaar af hele denne Undersøgelse, er Reformert Kirke nærmest beslægtet med hollandsk Kirkebygnings-

¹⁾ FATSCH: Anf. W. pass.

²⁾ Senere er dette Princip ogsaa blevet anvendt i Frederikberg Slotskapel (1708—11), i Christianskirken paa Kristianshavn (1755—59) og i Hirschholm Slotskapel (1737—39). — Almindeligvis nøjes man med i Baroktidens Langhuskirker at anbringe Hovedindgangen midt i den ene Langside. Saaledes i Graasten Slotskapel (c. 1700), i Citadelskirken (1703—04), Kristiansborg Slotskapel og Kapellet paa Augustenborg (1770—76).

³⁾ Saaledes Kapellerne i Sønderborg Slot, Lyksborg Slot, Koldinghus, Kronborg etc.

kunst. Den er baade i Bygning og hvad Indretningen af selve Kirkerummet angaar, i udpræget Grad en protestantisk Kirke; paa et enkelt Punkt — Alteret og dets ringe Betydning for Ordningen af Kirkens Indre — møder man noget specielt kalvinistisk.

Ser man paa Bygningens Stilling indenfor den samtidige danske Kirkebygningskunst, er den noget for sig selv. Den hører tillige til en af vor Barokarkitekturs nobleste Monumenter og et af dens første betydeligere Værker.

Bygget for Fremmede og Landflygtige var den selv, til at begynde med, som en fremmed og landflygtig i Landet. Den var Udtryk for en Byggeskik og Smag, udviklet af

andre Folkeslag og under andre Himmelstrøg. Det høje og lyse Kirkerum, Bygningens gennemførte Symmetri og rolige Ligevægt, Dekorationens strænge klassiske Præg — alt dette betød noget Nyt. Denne Kirke talte et Sprog, som man den Gang endnu ikke var vant til. Det er netop dens Betydning, som en af de første store Barokbygninger herhjemme, at have været med til at vænne Nationen til de nye kunstneriske Værdier, den selv var et Udtryk for, og som — skønt de var af fremmed Udspring — har beriget nordisk Arkitektur paa mangfoldig Vis, givet den langt flere Virkemidler og dermed flere Skønhedsmuligheder.

KIRKEN EFTER 1728.

Den store Brand i København 1728 naaede ogsaa Reformert Kirke, og gjorde for en Tid Menighederne husvilde. De maatte, medens Kirkens Genopførelse stod paa, ty til Grev GYLDENSTENS Palæ i Dr. Tværgade, hvor Gudstjenesten holdtes, antagelig paa nuværende Hotel Fønix' Grund¹⁾. Under de vanskelige Byggeforsøge, denne store Brand medførte, kan det ikke undre, at det tog Tid inden Kirken kunde blive istandsat. Og dog var den en af de første af de ødelagte Kirker, der kunde tages i Brug. Det tog ogsaa Tid at indsamle de til Genopførelsen nødvendige Penge, og først 4. Marts 1731 kunde den indvies. Antagelig er kun Tag, Spir og Loft bleven fornyede. Samtidig blev en ny Dør gennembrudt i Sydgavlen og baade denne og Nordgavlens Dør synes at have faaet den nuværende Indfatning af Sandsten. De nødvendige Kapitaler indkom ved Indsamling i flere Lande. Nettobeløbet var 10,321 Rdlr.

Efter Regnskaberne fra 1729 brugtes der en Del hol-

landske Mursten fra J. WOUTERS i Amsterdam. Ogsaa ved denne Lejlighed omtales Murmester ANDREAS SIMMONSEN som virksom ved Byggearbejderne.

Ved denne Lejlighed var det Kirken fik det væsentligste af det pompøse og stilfaste indre Udstyr, der giver det skønne Kirkerum en egen Stemning og hører til noget af det bedste i sin Art i Danmark.

Denne Restauration af Kirken har været grundig. Det synes at have varet længe, inden større Istandsættelsesarbejder blev nødvendige. 4. Aug. 1748 svævede Kirken i stor Fare, idet Lynet slog ned og tændte. Men en pludselig stærk Regn slukkede Ilden. 1789 ved Kirkens Hundredaarsfest blev den istandsat og kalket; 1822 repareredes Klokkespiret og opforyldtes. 1870'erne maatte Taarnet helt nedtages og 1889 underkastedes hele Kirken en Hovedreparation under Ledelse af Arkitekt L. KNUDSEN.

INVENTAR.

ALTER.

Oprindeligt synes Kirken intet egentligt Alter at have haft²⁾.

Det nuværende Alter er et Bord af Sandsten, hvilende paa balusterformede Ben og stammer fra Tiden efter Branden.

PRÆDIKESTOL.

Ogsaa i den ældste Kirke havde Prædikestolen sin nuværende Plads. (T. IX; Afb. 3).

Prædikestolen, Kirkens smukkeste og mærkeligste Inventar, er af Eg ligesom Trappen, der fører op dertil og den brede Himmel ovenover — alt med rige og pompøse Udskæringer³⁾.

Selve Prædikestolen er komponeret over 8-Kanten, er til-dannet i Vaseform og baaret af en Palmestamme anbragt paa en Sokkel mellem imiterede Sten. Den egentlige Prædikestol har svejfede og svungne Sider, pyntede med Frugtsnore, Car-tuscher og Akanthusværk.

Himlens Midterparti svarer i Form til Prædikestolen, men har Sidefløje; alt i bøjede og knækkede Former. Det hele bærer en Blomstervase og to skaalformede Fakkellamper, for-bundne indbyrdes med Frugtsnore.

Trappen er ikke gennembrudt og har opadstigende Felter, hvis Rammeværk er prydet med akanthusagtige Blomster-ornamenter.

¹⁾ C. F. REISSER: Anf. Værk ved O. NIELSEN. p. 54.

²⁾ Minerva: 1816. II. p. 3.

³⁾ Beslægtede Arbejder findes i Trinitatis-, Helligaands- og Petri Kirke, der alle blev haardt medtagne i Branden 1728.

Ogsaa Prædikestolen, der i sine Stilformer er udpræget barok med Træk, der allerede indvarsler Rococoen, tilhører Tiden efter Branden.

ORGEL.

Orgelet er bygget 1876 af DANIEL KÖNE. Til at begynde med havde Kirken kun et mindre Orgel, bygget af Orgelbygger JOHAN PETER BODTZEN. Det var anbragt paa Galleriet over Hovedindgangen.

I Sept. 1731 købte Forstanderne Orgelet fra det gamle Slotskapel for 800 Rdlr. kontant¹⁾. Til det nuværende Orgel er benyttet det væsentlige af det tidligere Orgels udskaarne Dele med Christian VI's og Sofie Magdalenes Navnetræk. (Afb. 4.)

STOLESTADER OG SKRANKE.

Foran Alteret findes en Skranke af Egetræ, smukt udskaaren med svære Balustre af ionisk Orden og smykket med Vaser, der bærer Frugtsnore. Det almindeligste Ornamentmotiv er her Akanthus i forskellige Former. (T. XI; Afb. 3.)

Stolestaderne, ligeledes i Eg, har Endestykker, kronede med en gavlagtig Afslutning med Muslingeskal.

Alt bærer Barokkens Stilmærker og maa stamme fra Tiden efter Branden.

GALLERI OG LUKKEDE STOLE.

Galleriet bæres af ioniske Søjler. (T. X, XII—XIII; Afb. 5, 6). Alt er solidt og smukt udført i Egetræ. Galleriet er — ganske i Overensstemmelse med Barokkens Fordringer — anbragt symmetrisk og — i Overensstemmelse med netop denne Kirkebygning — symmetrisk i Forhold til Tværsaksen.

Allerede i den første Kirke var der en særlig Loge for Dronningen, udført, ligesom Stolestaderne, af J. CONRAD BRAUN.

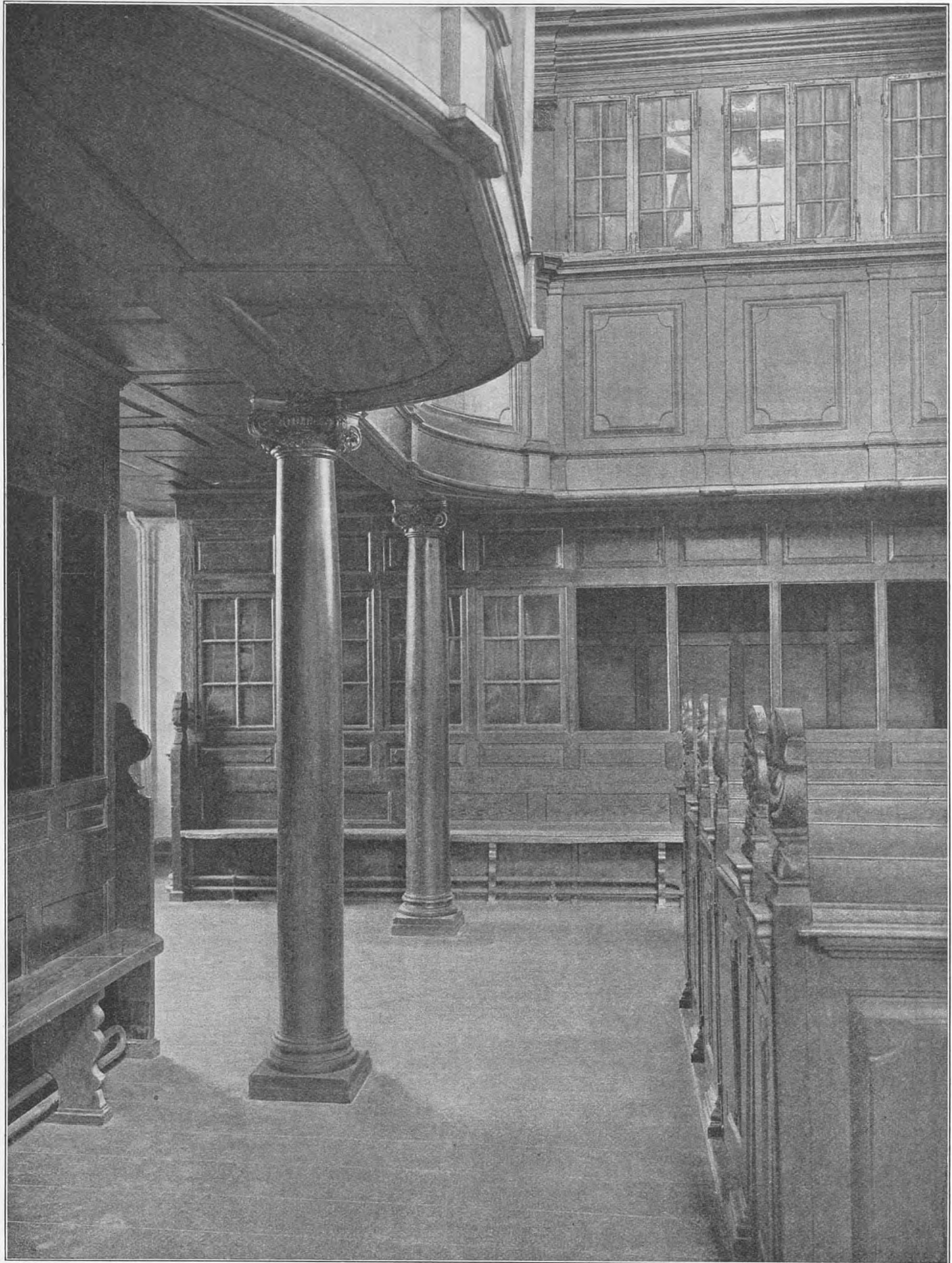
Den nuværende Kongeloge, midt for Alter og Prædikestol og ovenover Indgangen, har Form af en 8-kantet Pavillon med svunget, guierlandeprydet Tag. Den er indvendig beklædt med Gyldenlæder og Loftet er et Maleri, forestillende vingede Genier med et Skjold, hvorpaa man læser Charlotte Amalies Navnetræk og Valgsprog: Homo proponit, Deus disponit (Mennesket spær og Gud raader).

Galleriet og dets Pulpiturer maa efter Byggemaade og Stiltræk antages at stamme fra Tiden efter Branden.

Under Galleriet er der op til Nord- og Østvæggen indbygget

Loger med Glasvinduer. Lignende har tidligere været bygget op til Sydvegen, og ovenpaa Galleriet mod Nord og Syd. De er imidlertid fjærnedede ved sidste Restauration.

Disse »Loger med Glas« stammer fra 1760, da Consistorierne vedtog at bygge dem, men dog paa den Betingelse, at de ikke »ødelagde Symmetrien«. Det siges, at de skal anbringes »over og under Orgelet, ligeledes over og under det andet Galleri, bestemt til Soldater.«

Afb. 6. Parti af Galleri og lukkede Stole.

KLOKKER OG UHR.

Allerede til at begynde med havde Kirken en Klokke støbt af Mester JØRGEN GUNDELAER ROOTGIESER. Det kgl. Privilegium af 1690 tillod imidlertid kun Menighederne at have en Klokke til Slagværk, men ikke til at ringe med.

Ved Branden 1728 er denne første Klokke antagelig gaaet

¹⁾ Bruns Saml. Raadstuearkivet.

til Grunde. Nu hænger i Taarnet to ganske ens Klokker med Indskriften: Gloria deo in excelsis (Ære være Gud i det Høje) Anno 1729. Stadig maatte de dog ikke bruges til at ringe med, og en Anmodning til Regeringen 1788 blev afslaaet.

Uhret i Taarnet er i Følge en Indskrift forfærdiget af »PETER MATHIESEN, Copenhagen, Anno 1761«.

Kirken har to 4delte *Timeglas*, et paa Skranken, et andet ved Prædikestolen, anbragt i en Malmarm. (T. XIV).

VASA SACRA.

(Forkortelser: KM: Københavns Mærke. GM: Guardejens Mærke. MM: Maanedens Mærke).

Den tyske Menighed tilhører:

1. *Daabsfad*, sølvforyldt. Augsburgs Bymærke. Guldsmedens Stempel et sammenslynget I og S. 4 Pd. 22 L. c. 1650. Tidsskrift for Kunstindustri VI.

2. *Kalk*, sølvforyldt. Cassels Bymærke. Guldsmedestempel (som 494 i Rosenberg: »Der Goldschmiede Merkzeichen 1890): I R (Rosenberg har — vistnok fejlagtig I B) med vedføjjet: 1638. — Indgraveret et seksdelt Vaaben med Hjærteskjold og Kongekrone over (Charlotte Amalies Vaaben). 1 Pd. 1 Lot.

3. *Kalk*, Kopi af foregaaende. Sølvforyldt. Bægeret nyt. KM. J(ørgen) L(ind) 1740. GM: P(eter) N(icolai) V(on) H(aven). MM. Vt. 41 Lot 1qt. Desuden følgende Indskrift: Hr. Michael Fabritius und Fr. Anna Maria Kisters Haben disen Kelch uns verehret 1744.

4. *Disk*, sølvforyldt. Cassels Bymærke. Guldsmedestempel og indgraveret Vaaben som 2. 1 Pd. 1 Lot.

5. *Kalk*, Sølv med forgyldte Rande. KM. 171. N(iels) J(onsen) 170. GM: C(onrad) L(udolf) M(ünz) W(ardein). MM.

6. *Hjemmekalk*, Sølv. KM. 1719. A(ndré) L(e) C(oq). GM: som 5. MM.

7. *Disk*, Sølv. Tilhører 6 og med samme Mærker.

8. *Kande*, sølvforyldt. KM. 1775. J(ohan) J(acob) S(chrader) 1775. Indgraveret Vaaben med 3 Roser; Rose over Hjælmen. Ved Siderne: R. I.

9. *Allerkande*, Sølv med forgyldte og drevne Ornament. KM. 1781. C(hristian) W(erum) 1780. GM: F(abritius) MM. Vog 129 Lod 3 qtin.

10. *Allerkande* som foregaaende. Vog 130 Lod 2 qtin.

11. *Daabskande*. KM. 82. P. Hertz. P. G(roth). Graveret Indskrift fra 1885.

12. *Sygekalk* c. 1900.

13. *Disk* til foregaaende c. 1900.

14. *4 Fade*, Plet, c. 1907.

15. *50 Bægre*, Sølv, c. 1907.

16. *2 Tintallerkener* med indstemplet Anker.

Den franske Menighed tilhører:

17. *Vinkande*, Sølv. Hamborgs Mærke: En Fugl. (Jvf. Rosenberg: Anf. Værk Nr. 815). 17de Aarh.

18. *Vinkande*. Som foregaaende.

19. *Kalk*, sølvforyldt. KM. J(erome) P(aul) L(enoir). 1754. GM: F(abritius).

20. *Kalk*, som foregaaende.

21. *Disk*, Sølv. KM. 1731. J(ean) M(arie) L(enoir) 1729. GM: P(eter) N(icolai) V(on) H(aven). Pd. de 69 Lot $\frac{1}{2}$ qtin. Desuden følgende Indskrift: Anna Duplessi.

22. *Dobefad*, Sølv. KM. 1781. C(hristian) H(osøe) 81. F(abritius).

23. *Daabskande*, Sølv. KM. 1781. C(hristian) H(osøe) 81. F(abritius) MM.

24. *Sygekalk med Disk*, Sølv. KM. 176. C(aspar) H(übertz). GM: F(abritius) MM. (Se Tidsskrift f. Kunstindustri VII; BERNH. OLSEN: De kjøbenhavnske Guldsmedes Mærker, p. 80. Nu kun C. H. tilbage, da Bægeret er fornyet).

25. *Daabsfad*, galvanoplastisk Kopi af den tyske Menigheds.

26. *Daabskande*, Sølv. 1893. Clément. Efter Indskrift skænket Menigheden 1903.

27. *25 Allerbægre*.

28. *2 Fade*.

Paa Rosenborg opbevares Dronning Charlotte Amalies sølvforyldte Alterkar.

EPITAFIER.

I (T. XV).

HER GIEMMES DET FORGLÆNGELIGE
AF DEN SALIGE

FRUE ELISABETH VON HOLSTEEN

FØDT VON DER SPUY

DETTE LIVS LYS SAA HUN FØRST

PAA CAP DE BONNE ESPERANCE D. 25DE JUL: 1760

HVOR HENDES FADER

H^R JOHANNES VON DER SPUY

VAR JUSTICIE-RAAD OG TREDIE STEMME I REGIERINGEN

HUN BLEV FORENET D: 16DE MART: 1783

MED HENDES NU SØRGELIGST EFTERLEVENDE MAND

VELBYRDIGE H^R DIDERICH VON HOLSTEEN

K: M: SØE CAPITAIN LIEUTENANT

FULD AF RELIGIONENS TRØST HENSOV HUN SALIGEN

HER I KJØBENHAVN DEN 16DE JUL: 1785

I HENDES ALDERS 24 AAR 17 MAANEDER 21 DAGE

KUN FAA OG MATTE TRÆK

DIG DENNE GRAVSKRIVT GIVER

O LÆSER AF DEN SIEL, HVIS FALDNE HYTTE BLIVER

TIL GLAD OPSTANDELSE, I FRED BEVARET HER

MEN LÆS OG KIEND OG TROE GUDS FORSYNS FØLELSER

DØM SAA, HVAD HAN HAR TABT

OG VEI HANS SORG OG SMERTE

DA HUN BLEV REVET BORT FRA HANS SAA ØMME HIERTE

DET ANKER KUN HAM HOLDT SOM VERDEN HOLDES VED

VI ELSKTE VENNER FAA IGIEN I EVIGHED.

II.

HER GIEMMES

TIL EN ÆREFULD OPSTANDELSE PAA HIIN DAG

STØVET

AF

MARIA MAGDALENA HASTE

FØDT LAFEBRE

PAA CAP DE BONNE ESPERANCE DEN 19 MARTII 1758

GUDS FORSYN STYREDE DET SAA
 AT HUN VED AT INDGAA ÆGTESKAB MED
 JOHAN HENRICK HASTE
 CAPITAINE UDI DET DANSKE ASIATISKE
 COMPAGNIES TIENESTE
 SOM SKEEDE DEN 8 APRIL 1780
 SKULDE FORLADE DEN VERDENS DEEL
 HVOR HUN FØRSTE GANG SAA LYSET
 FOR AT BLIVE SIN MANDS GLÆDE
 SINE VENNERS LYST
 OG ET MØNSTER FOR GOEDE MØDRE
 MEN HUN VAR TIDLIG BESTEMT TIL NOGET BEDRE
 OG HØYERE TIL AT BLIVE ENGLE LIIG

GUD AABNEDE HIMLEN FOR HENDE DEN 25 FEBR. 1785
 IUST SOM HUN HAVDE SKÆNKET JORDEN EN BORGERE
 DEN GLADE FADER BLEV UFORMODENTLIG
 EN BEDRØVET ENKEMAND.
 HUN GIK BORT OG EFTERLØD HAM
 MED EN SØN OG TOE DØTTRE
 UNDER DEN HØYESTES VARETÆGT
 FOR AT SE HAM IGIEN
 NAAR HERREN FORSAMLER SINE BØRN
 FRA ALLE JORDENS ENDER
 OG FØRER DYDEN I TRIUMPH
 TIL ÆVIG ÆRE OG UDØDELIGHED.

KIRKEGAARDEN OG DENS GRAVMÆLER.

Da der den 30. December 1692 ordnedes forskellige Forhold vedrørende Menighederne, deltes Kirkegaarden mellem Nationerne. Tyskere og Hollændere fik den Del, der ligger ud mod Aabenraa og Øst for Kirken fra Gitteret ned mod Præsteboligerne, indtil den stenlagte Vej, som fra Gothersgade førte ind til Kirkens Hoveddør. Resten af Kirkegaarden overlodes den franske Menighed.

Paa den nu nedlagte Kirkegaard findes en Del Ligsten. Flere af dem har oprindeligt ligget i Kirken, men blev udtagne i 1853, da Varmeapparater indlagdes¹⁾.

I.

Dem Andenken | eines treuen Dieners des Herns | und in Leben verdienst vollen Seelsorgers | der hiesigen deutsch reform. Gemeinde | Herrn | JOHANN GABRIEL MAUERBRECHER | geb. zu Dysseldorf am 13. Decbr. 1746 | und | gest. zu Kopenhagen am 27. März 1801, | nachdem er hieselbst beinahe 17 Jahre lang das | christlige Seelsorgeramt zum Heil und | Segen seiner Gemeinde verwaltet hatte, | weihen dieses Denkmal | einige Glieder dieser Gemeinde und | Freunde des Verewigten | in November des Jahres 1823.

II.

Hier | ruhen die Gebeine | des MANON RICHEBOURG | welche verheirathet war | mit | dem weyland Conferentz Rath und Kæmmerier | der Oeresundschen Zoll Kammer | JOHAN GOTLIEB PUTSCHER, | Mutter von zehn Kindern welche sie mit ihm erzeuget. | Von diesen lebet nur noch eine Tochter | JULIANE CHARLOTTE PUTSCHER | verheirathet mit dem Justitz Rath und Cassierer CONRADT DANIEL LINDE. | Sie ward gebohren den 13. July 1718 | uud | starb den 29. Octobr. 1793 | meine Seele ist stille zu Gott, der mir hilft. | Psalm. 62 V. 2.

III (T. XVI).

Hier ruhet | OLFERT FAS FISCHER | mit | Frau und Kindern.

IV.

Hier ruhet Fabriquer | CHRISTIAN HEINRICH MODEST, | geböhren den 27te Septbr. 1757, | gestorben den 15te Octobr. 1797, | verheirathet mit MARGRETHA MODEST | geboren MÖLLER, | geböhren den 10ten Febr. 1758, | deren am 16. Nov. 1842 entseelte erdesche Hülle | Gleichfalls hier eingesenkt wurde.

V.

Hier ruhet in Frieden | JACOB MINI | VON POSCHIAVO, | geboren den 18. November 1787, | gestorben den 26. Mai 1847. | O theurer Gatte und Vater | Du hast durch wahren Seelenadel Dir die schönsten | Denkmäler der Liebe, Actung | und Dankbarkeit errichtet.

VI.

Hier ruhet sanft | die aufrichtige und wohlthätige | JULIANE HENRIETTE MAZAR DE LA GARDE | Gattin des Obersten P. A. Ross. | Sie war geb. d. 28. Jun. 175 - ward in der — — | von 4 Kind — — — 2 ihr vorange — — — folgte sie diesen in die Wo — — — | am 8. Sept. 1802. | Sie kan — — | ich habe einen guten Kampf — — — | ruhe — — — beste Gatte — — — | beste Mutter tief fühlen wir Dein — — —

VII.

Ci gît | JEANNE HENRIETTE RODOLPHINE | DE VERRAYON | née MAZAR DE LA GARDE | née le 23. Juin 1742 décédée le 1er May 1808. | Quand elle ouvrait la bouche, | c'était pour parler avec sagesse. | La bonté animait tous ses discours. | Payez lui le tribut de ses vertus, | que ses ouvres la louent. Prov. Ch. XXXI.

VIII.

Ci gît | PIERRE PAUL EYRAUD. | Pasteur de l'église française réformée | de | Copenhague. | Décédé le XXI Septembre MDCCLXXXIII | âgé de LXVI ans IX mois XIV jours, | après avoir rempli durant XL ans | avec un Zèle et une charité apostolique | jusq' aux moindres devoirs | d'un vrai ministre

¹⁾ Se nærmere P. B. GRANDJEAN: Gravskrifter fra Københavns nedlagte Kirkegaarde udenfor de gamle Volde, VIII i Personalhistorisk Tidsskrift 5. Række, 4. Bind. 280.

de l'évangile. | Il voulut que ses Cendres ne fussent pas séparées | de celles de son troupeau. | qu'il n'avait pas quitté un seul instant | et qui conserve à sa memoire | la plus tendre vénération. | Avec lui | repose MARIE MOURIER | sa digne compagne, épouse, mère, femme | accomplie | qui fit son bonheur | et qui fut (ici) bas la récompense | de ses vertus.

IX (T. XVI).

Her under viler | de jordiske Levninger | af | Mademoiselle | MARIE JACOBÉE BRUGIER, | fød den 13de Januar A° 1716, | død den 23. April A° 1793 | om Eftermiddagen mellem Klokken 5 og 6 | i sit Alders 70de Aar. | Hun viler nu i Fred indtil Opstandelsen. | Icy gît | MARIE JACOBÉE BRUGIER | âgée 78 ans | morte le 23. Avril 1793. | Bienheureux sont ceux qui meurent | au Seigneur. | Apocal. d. S. Jean XI V. 13. | Elle est morte telle.

X.

Ci gît | ETIENNE FUMARS | Professeur de belles lettres françaises de l'université royale de Copenhague | né à Marseille le 22. Octobre 1743 | mort à Copenhague le . . . Novembre 1806. | Bon père, (bon) époux, bon ami | instruisant par ses vertus | comme par ses lumières et ses talents, | aimé & honoré dans sa nouvelle patrie | le chérissant à l'égal de la première | il emporte les larmes | de sa famille et ses amis | l'estime et les regrets des Danois.

XI.

SUSANNE MADELAINE PUÉRARI | veuve de GASPARD JOEL MONOD | née à Geneve le . . . Juin 1737 | morte à Copenhague le 26. Mai 1799. | Le sentier du juste est comme la | lumière du soleil dont l'éclat va | toujours croissant jusqu'à cequ'il | ait atteint son midi. Prov. IV. | A la meilleure mère.

XII.

Her giemmes Støvet | af | JUDITHE HENRIETTE JORDAN, | fød i Magdeburg d^{en} XXXIde July | MDCCXIII, | død i Kiø-

benhavn d^{en} X^{de} Juny | MDCCLXXXVII. | — — Aar i Ægteskab | første Gang med | (P)ETER BAPTISTA VANINO | Borger og Kiøbmand her i Staden | og | med ham avlet en Søn, som først er gaaet ind i Evigheden; | anden Gang med hendes efterladte Mand | NICOLAY SCHWARTZ | GEELMUYDEN | kongelig General Adjudant, | Jeg veed, at min Forløser lever. | Job. Cap. XIX. V. XXV.

XIII.

Ci gît | MARTE SÉJOURNAS | DE MEYNARDIE | née à Clairans | le XXV Septembre MDCCXXV | morte | le XVI mars MCCCXV | arrivée le XIV Octobre MDCC(LII) | à Copenhague | ou elle a vécu dans la vertu | jusqu'au moment | où elle s'est endormie | dans le Seigneur. | Le sainte humanité | qui marqua tous ses jours | par des actes de bienfaisance, | orne | la pierre qui la couvre | et rend sa tombe respectable.

XIV.

Ici | repose en paix | P. C. DE COUTOULY | auprès de | SUSANNE M. MONOD | mère de son épouse | dans le sein de son Dieu espérant son amie | il goûte le bonheur partage des élus, | là il attend en paix l'heure où quittant la vie, | elle viendra vers lui pour ne le quitter plus. (Resten utydelig).

XV.

Ligsten (meget forvittret) over stud. med. JEAN PIERRE JAQUES BROCA (1783—1801) og MARIE HENRIETTE PAULINE BROCA (1784—1808). Slutningslinierne lyder: aujourd'hui la même pierre couvre le frère et la soeur, ils n'ont paru que peu d'années au monde mois asses pour en êtres regrettés.

XVI.

Denne stærkt forvittrede Sten bærer bl. a. Navnet: GABRIELE DUCROS (?)

DIE REFORMIERTE KIRCHE IN KOPENHAGEN.

Am 31ten Januar 1685 gewährte König Christian V deutschen, holländischen und französischen Calvinisten Glaubensfreiheit. Am 23sten Juli 1687 schenkte er ihnen Baugrund in Kopenhagen. Am 20sten April 1688 fing das Bauen an. Im Oktober 1689 war die Kirche fertig. Die beiden Brüder Friederich und Nikolaj Müller werden als Baumeister genannt.

Die Kirche (T I—VIII) ist ein rechteckiger Bau aus rotem, holländischem Backstein im Renaissance-Verband auf einem Sockel aus Haustein (Granit). Die Breite ist inwendig 14 m, die Länge 23,5 m, die Höhe 12,2 m. Die Längsseite ist in 5 Fächer, die Giebel in 3 Fächer geteilt. Das Dach ist 9 m hoch, der Dachreiter 17,3 m. Die Hauptfassade ist mit Pilastern geschmückt.

Die Kirche ist ein Barock-Bau in der Form des holländischen Klassizismus und der eigentliche Kirchenbau ist noch heutigen Tags genau derselbe, der 1688—89 errichtet wurde. Die Mauern widerstanden der Feuersbrunst 1728 und stehen noch.

Die reformierte Kirche ist ein Saalbau, ein Bautypus besonders von den Bettlerorden entwickelt und für Schloss- und Burgkapellen vorzugsweise benutzt. Da dieser Typus besonders als Predigtraum geeignet war, bevorzugten ihn die Protestanten frühzeitig.

Der Raum gruppiert sich nach der Querachse.

In der protestantischen Kirche galt es nicht nur möglichst vielen Menschen Raum zu verschaffen, es musste auch so eingerichtet werden, dass möglichst viel Menschen sehen und hören konnten. Die neuen Gemeinden hatten ausserdem das Recht auf Sonder-Sitzplätze eingeführt. Dadurch wurden die Kirchenbaumeister genötigt die Placierung von Altar, Kanzel — hier und da auch der Orgel — zu ändern. Beispielsweise hatte man schon früh (in der Schlosskapelle zu Stuttgart 1553—60) versucht den Altar der Kanzel soweit möglich zu nähern, während man hier auch gleichzeitig zum ersten Mal versuchsweise den Bau nach der Querachse gruppierte. Die Kirche entfaltet sich von Altar und Kanzel aus, die bis zur Mitte der einen Längsseite verlegt sind. Diese Ordnung des Kirchenraumes wird von Henrik de Keyser in der Zuiderkerke zu Amsterdam (1603—11) wieder aufgenommen, und wird durchgängig in Hollands Kirchenbaukunst im ganzen 17ten Jahrhundert angewandt. Nur fehlt hier, wie auch in den ostfriesischen Kirchen, gewöhnlich der Altar. Die Ordnung nach der Querachse wurde auch von den Reformierten Deutschlands benutzt. Sie kommt in

deutschen Kirchen in Zellerfeld (1675—1683) und in Düsseldorf (1688) vor, Bauten die fast gleichzeitig mit der reformierten Kirche zu Kopenhagen entstanden. Dagegen scheinen ihn die französischen Huegenotten äusserst selten zu benutzen. Ausser dem Stil deutet auch die Ordnung nach der Querachse darauf hin, dass die Kopenhagener Kirche holländischen oder deutschen Ursprungs sei. Inwiefern die reformierte Kirche ursprünglich einen eigentlichen Altar besass lässt sich nicht nachweisen. Es scheint als ob ein solcher gefehlt hat. Auch dies stimmt mit dem ganzen holländischen Charakter der Kirche überein. Später — nach dem Brand — wurde der Altar unter der Kanzel angebracht. Diese Ordnung lässt sich auf die Schlosskapelle in Wilhelmsburg zu Schmalkalden von 1590 zurückführen, wo sie scheinbar zum ersten Male Anwendung fand. Hier wurde ausserdem die Orgel wieder über der Kanzel angebracht während es doch allgemeiner Gebrauch wurde — wie auch in der reformierten Kirche zu Kopenhagen vor dem Brand — sie der Kanzel gegenüber zu bauen, sodass der Kirchengänger die Orgel hinter sich hatte. Die Kirche hatte, schon in ihrer ersten Gestalt, eine Gallerie, die sich — sehr natürlich — der Kanzel direkt gegenüber befand und wo auch Sonderplätze für Standespersonen eingerichtet waren. Die reichliche Verwendung solcher Gallerien, oft zwei, drei Stock hoch, war für die protestantischen Kirchen charakteristisch obwohl die Tradition hier auch auf das Nonnenchor der katholischen Kirchen zurückweist. Die Gallerien waren in den protestantischen Kirchen zugunsten der Gemeinde errichtet, und da man die grösstmögliche Ausnutzung des Raumes erzielte war das Hineinbauen solcher Gallerien äusserst zweckmässig. Es wurde schon ganz konsequent in der von Luther selbst in Torgau eingeweihten Schlosskapelle von 1544 benutzt, und solche Gallerien oder Pulpituren aus Holz oder Stein waren in fast allen protestantischen Kirchen und Schlosskapellen in Dänemark im 16ten und 17ten Jahrhundert vorhanden.

Die reformierte Kirche ist mit der Kirchenbaukunst Hollands wohl am nächsten verwandt. Sie ist in ihrer Bauart und Einrichtung ausgeprägt protestantisch — in einem Punkt — der Altar und seine geringe Bedeutung für die Ordnung des Kircheninneren — spezifisch kalvinistisch. 1728 verbrannte die Kirche, wurde aber kurz danach wiederhergestellt.

Das Inventar stammt aus der Zeit nach dem Brand 1728. Der Altartisch ist aus Sandstein, die Kanzel (T. IX, Abb. 3) aus Eiche, mit reichlich ausgeschnitzten Bruchstücken aus einer früheren Orgel (aus der ersten Hälfte des XVIIIten Jahrh.)

geschmückt. Stühle und Schranken aus Eiche (T. XI, Abb. 3) Galerie (T. X, XII—XIII) (Abb. 5, 6) aus Eiche, die königliche Loge aus Eiche mit Goldleder bezogen und oben mit Deckenmalereien geziert. Die geschlossenen Eichenstühle sind 1760 hineingebaut. 2 Glocken im Turm sind 1731 gegossen. Die

Uhr ist 1761 von PETER MATHIESEN verfertigt. Zwei Sanduhren. Die eine von einem Wandarm aus Erz getragen (T. XIV). Von den zwei in der Kirche befindlichen Epitaphien hat besonders das eine schöne Form (T. XV). Unter den vielen Grabmälern des Kirchhofs verdienen zwei (T. XVI) besonders Aufmerksamkeit.

L'ÉGLISE RÉFORMÉE EN COPENHAGUE.

Le 3 Janvier 1685 le roi Kristian V accorda aux Calvinistes allemands, hollandais et français le libre exercice du culte. Le 23 Juillet 1687 il leur fit don du terrain à bâtir à Copenhague. Le 20 Avril 1688 commencèrent les travaux de construction. En Octobre 1689 l'église fut finie. Les deux frères Frederik et Nicolaj Müller en furent les architectes.

L'église est un édifice rectangle en briques rouges hollandaises en appareil de Renaissance, posé sur un socle de pierres de taille. A l'intérieur elle a 14 m de largeur, 23,5 m de longueur et 12,2 m de hauteur. Le côté long est divisé en 5 travées, les pignons en 3 travées, le toit a 9 m de hauteur, la tourelle 17,3. La façade principale est richement ornée de pilastres.

L'église est une création du style Baroque dans la forme du classicisme hollandais, et l'édifice original reste aujourd'hui le même qui fut érigé en 1688—1689. Malgré l'incendie en 1728 les murailles subsistent encore.

L'église réformée est du type »salle«, construit surtout par les ordres mendiants, et employé surtout pour les chapelles des châteaux; étant spécialement propre aux sermons. Ce type fut très tôt employé par les protestants.

L'espace de l'édifice est rangé d'après l'axe transversal.

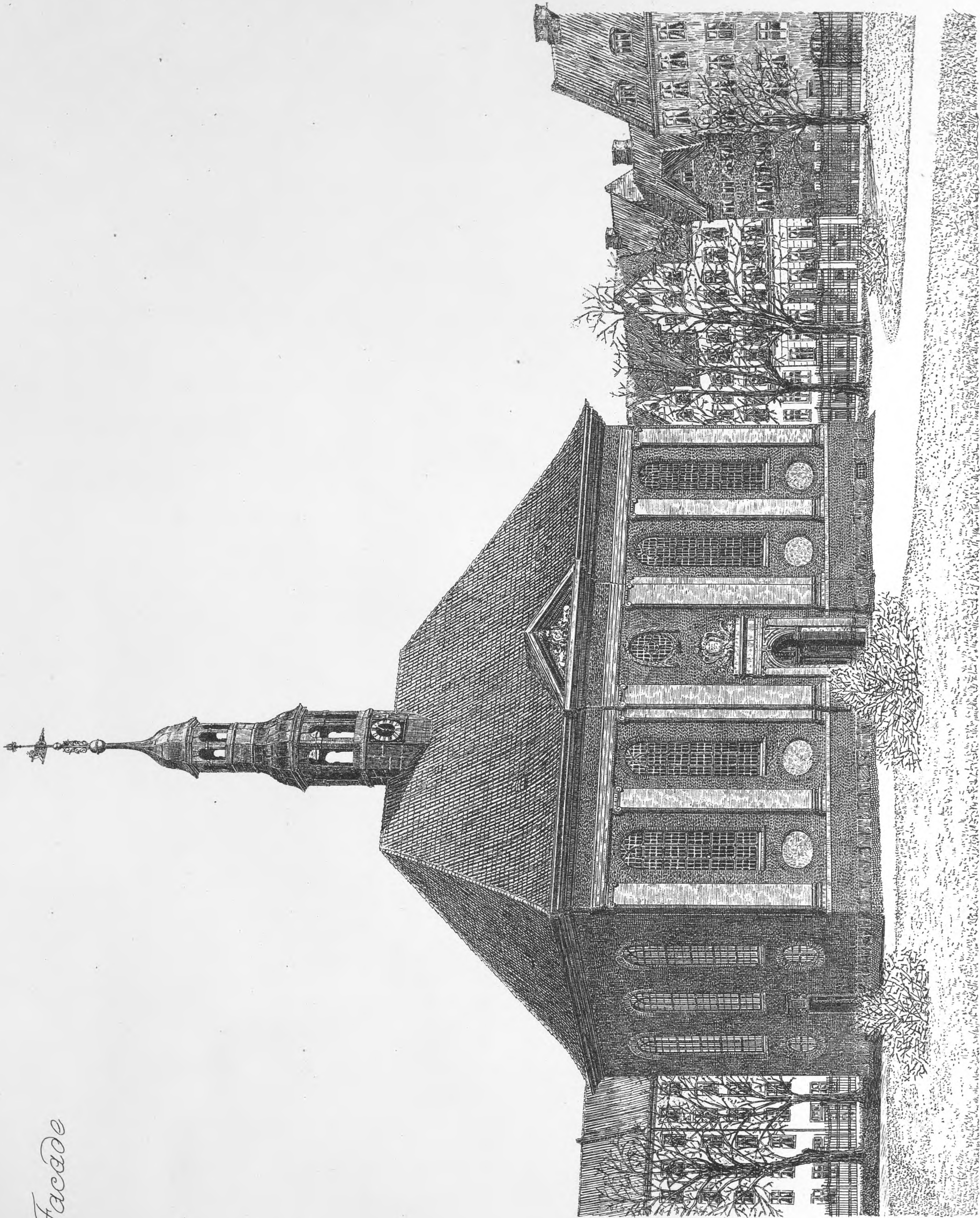
Dans l'église protestante il ne s'agissait pas seulement de recueillir autant que possible de fidèles, mais il fallait aussi faire voir et entendre autant que possible. Aussi les nouvelles communautés avaient-elles introduit des sièges fixes. Alors les architectes étaient forcés de ranger autrement l'autel et la chaire, quelque part aussi l'orgue. Déjà tôt (dans la chapelle du château de Stuttgart en 1553—60) on avait tâché de rapprocher autant que possible l'autel de la chaire, en même temps qu'on y construisait pour la première fois le bâtiment d'après l'axe transversal. L'église se développe dans sa longueur de tous les deux côtés de l'autel et de la chaire, qui sont poussés jusqu'au milieu du côté long de l'église. Cette disposition de l'espace est employée de nouveau par Henrik de Keyser dans la Zuiderkerk à Amsterdam (1603—11) et elle était ordinaire dans l'art ecclésiastique de Hollande pendant tout le 17e siècle. Seulement l'autel manque généralement ici comme dans les églises de la Frise de l'est. Mais les réformés allemands employaient aussi l'arrangement d'après l'axe transversal. Dans les églises allemandes il se voit à Zellerfeld (1675—83) et à Düsseldorf (1688) — édifices qui sont tous deux à peu près contemporains de l'église réformée à Copenhague. Mais il paraît qu'il a été employé assez rarement par les Huguenots. Outre le style, cet arrangement d'après l'axe transversal, indique que l'église de Copenhague est d'origine hollandaise ou allemande.

Il est impossible de constater si oui ou non l'église réformée avait au commencement un vrai autel. Il semble plutôt qu'elle manquait d'autel, mais avait, comme maintenant, une table de communion. Cela même est conforme au caractère spécialement hollandais de l'église. Plus tard — après l'incendie — l'autel est placé sous la chaire. Cette disposition dérive de la chapelle de Wilhelmsburg dans Schmalkalden de 1590 où elle semble employée pour la première fois. Ici l'orgue était encore placé au-dessus de la chaire, tandis que l'usage était — comme dans l'église réformée de Copenhague avant l'incendie — de le placer vis-à-vis, de telle sorte que les fidèles l'avaient derrière eux. L'église avait dans sa première forme déjà une galerie qui — bien à propos — se trouvait vis-à-vis de la chaire au-dessus de l'entrée principale et où étaient aussi des stalles réservées aux grands personnages. L'emploi fréquent de telles galeries, souvent élevées en plusieurs étages, était caractéristique aux églises protestantes, bien que la tradition les fasse remonter aux églises moniales catholiques. Dans les églises protestantes les galeries étaient faites pour les fidèles, et, le but étant de profiter autant que possible de l'espace, de telles galeries étaient assez pratiques. On s'en était servi avec beaucoup de logique dans la chapelle de Torgau de 1544 bénite par Luther lui-même, et on trouvait de telles galeries ou tribunes en bois ou en pierre dans presque toutes les églises protestantes ou dans les chapelles de château en Danemark dans les XVIe et XVIIe siècles.

Ainsi l'église réformée est étroitement apparentée à l'architecture ecclésiastique hollandaise. La construction et son arrangement sont protestants prononcés, sur un seul point — l'autel et son insignifiance dans l'arrangement intérieur de l'église — spécialement calvinistes. En 1728 un incendie détruisit l'église, mais peu de temps après elle fut rebâtie.

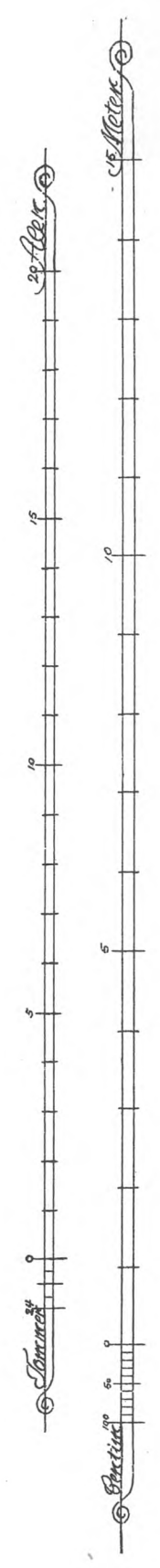
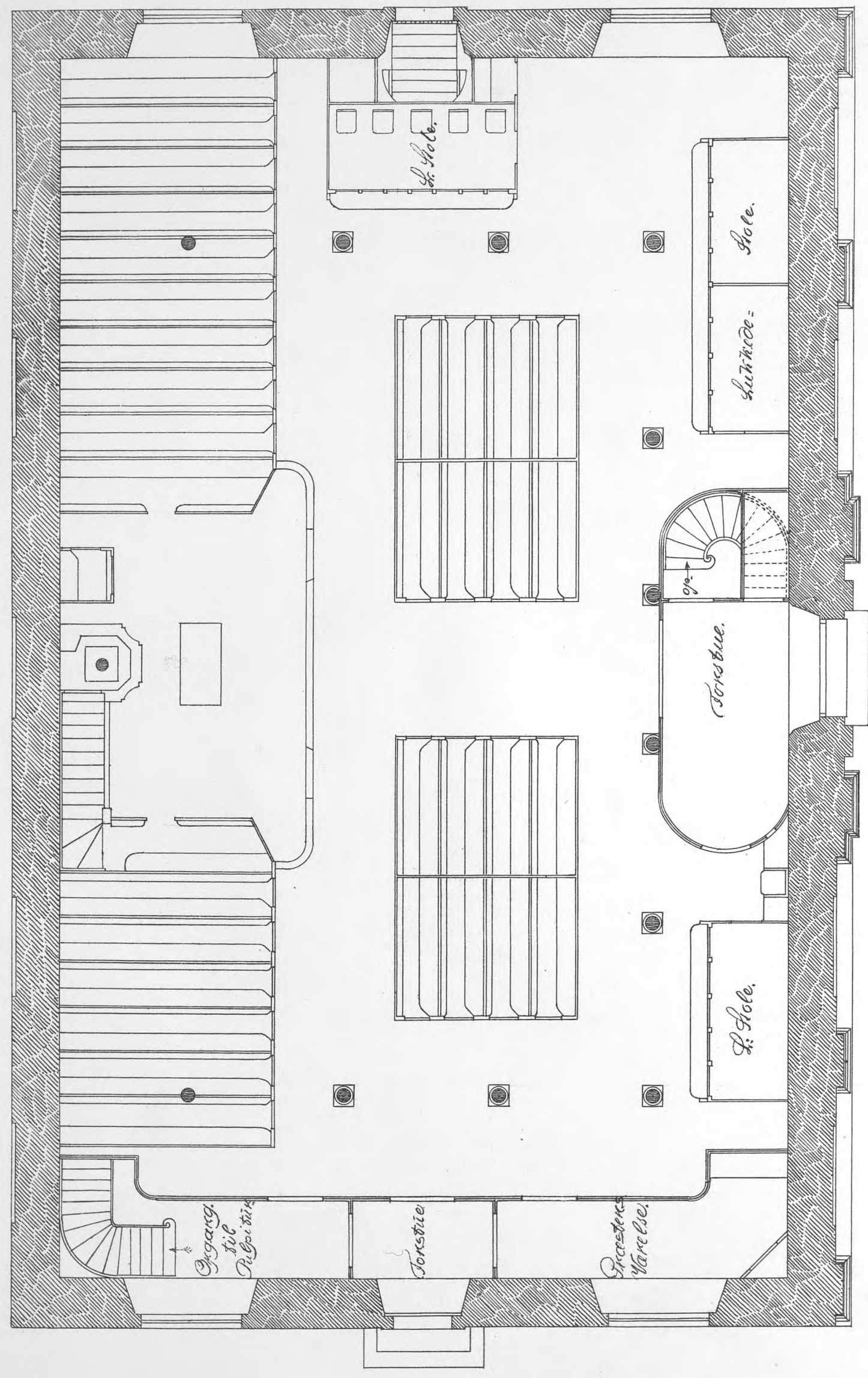
Le mobilier date d'après l'incendie de 1728. La table de l'autel est en grès, la chaire (T. IX, fig. 3) en chêne, richement sculptée. L'orgue (Fig. 4) fut construit en 1876 par Daniel Køne, et il est orné de détails sculptés d'un orgue plus ancien de la première moitié du XVIIIe siècle. Les stalles et les barrières en chêne (T. XI, fig. 3); la galerie en chêne avec une loge royale, couverte de cuir d'or et ornée de peintures de plafond (T. X, XII—XIII). Les stalles fermées en chêne sont construites en 1760. Deux cloches dans la tour sont faites en 1731. L'horloge a été construite en 1761 par PETER MATHIESEN. Deux bras de bronze portent des sabliers (T. XIV). L'église possède deux épitaphes en pierre; la forme de l'une d'elles est très belle (T. XV). Deux des nombreux monuments du cimetière (T. XVI) présentent un intérêt spécial.

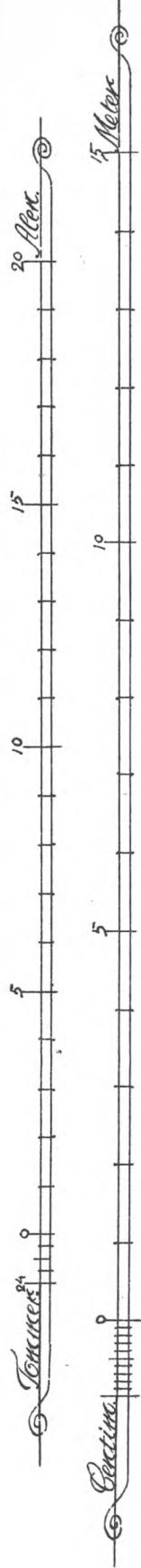
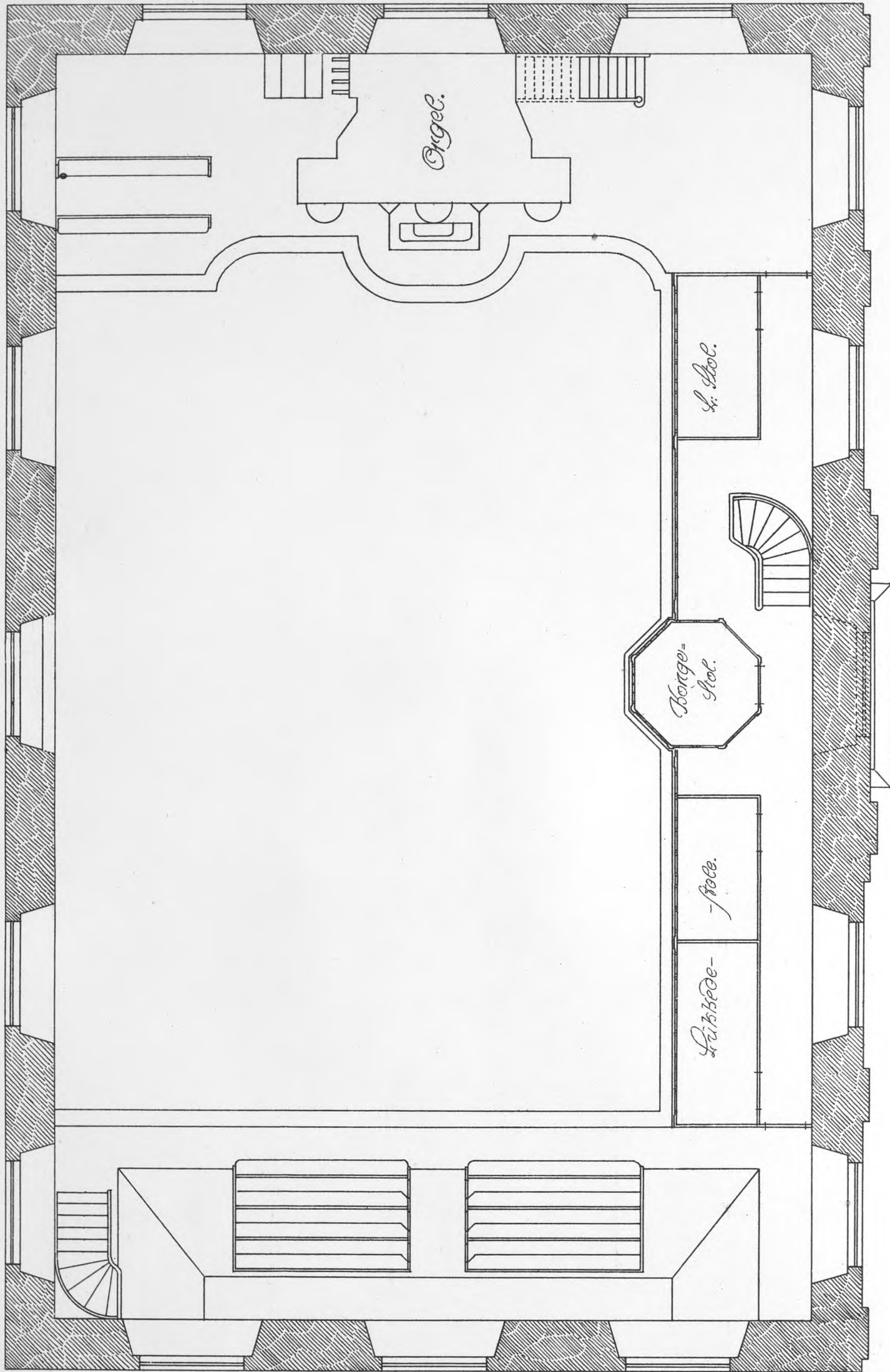
Facade

Plan af Birken

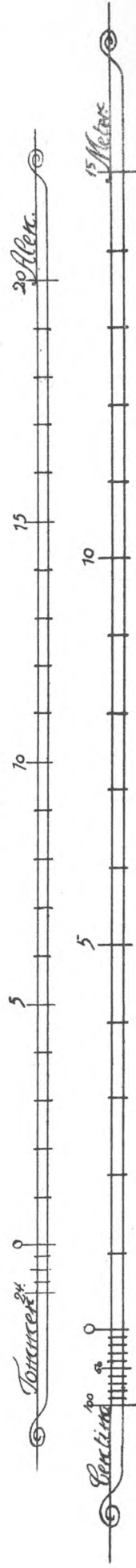
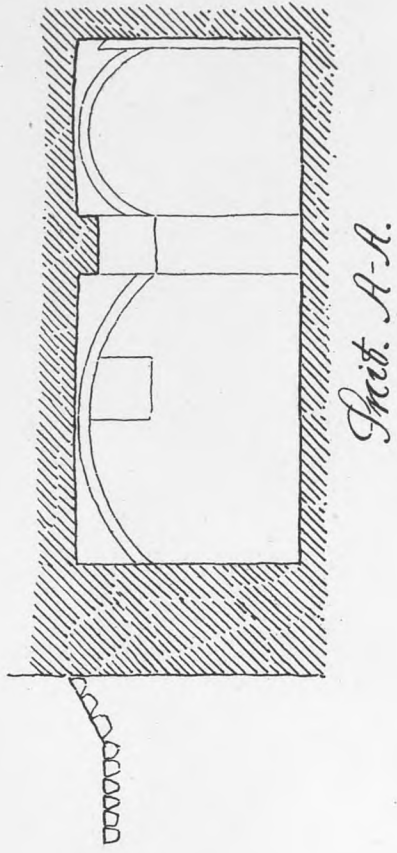
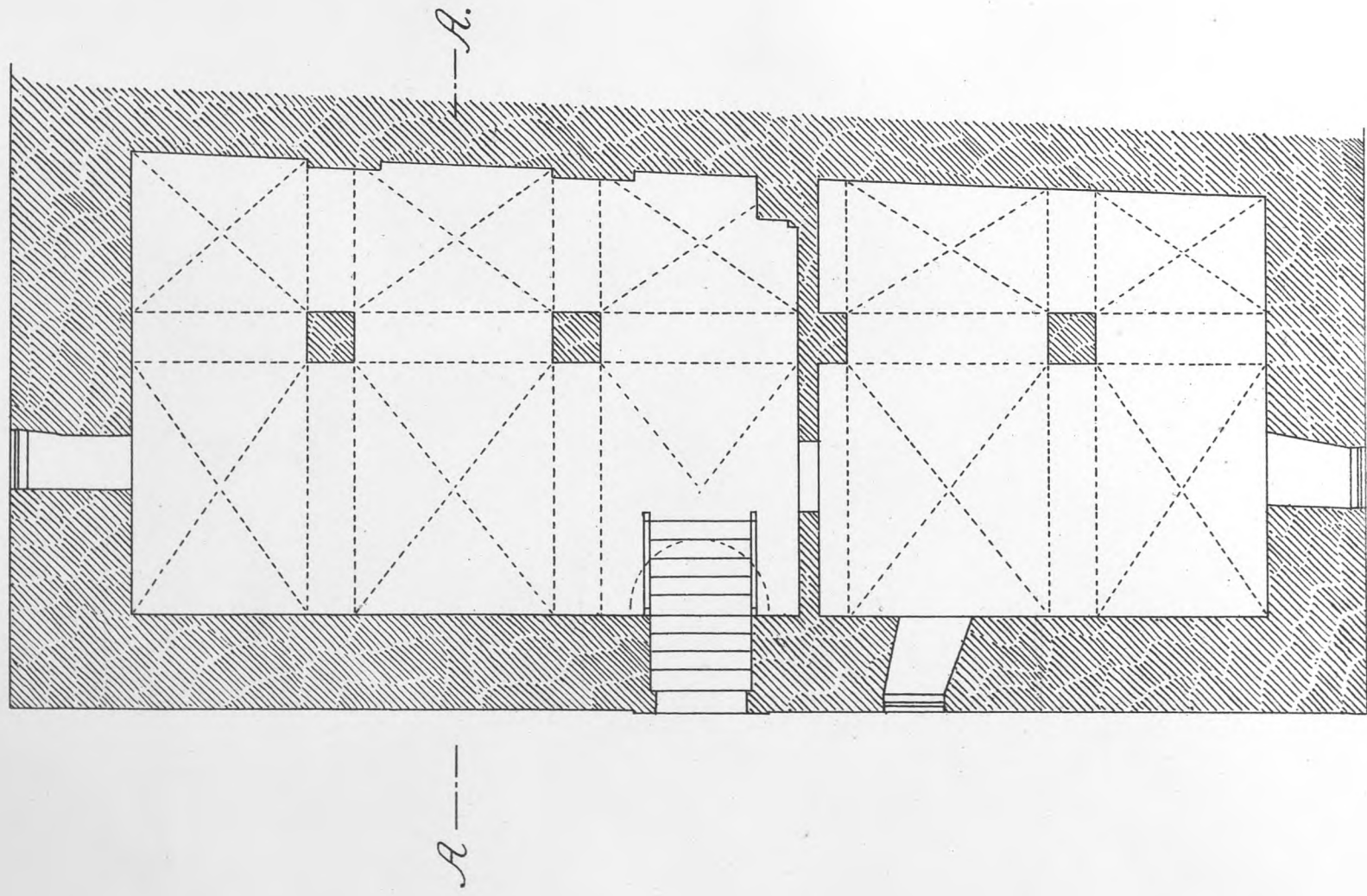

Plan of Birken (Galleries)

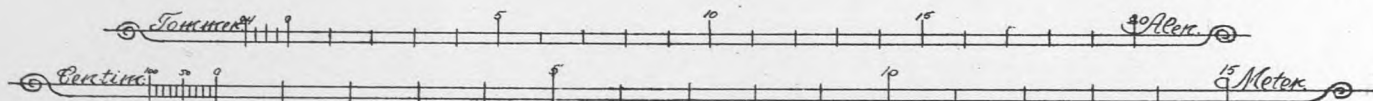
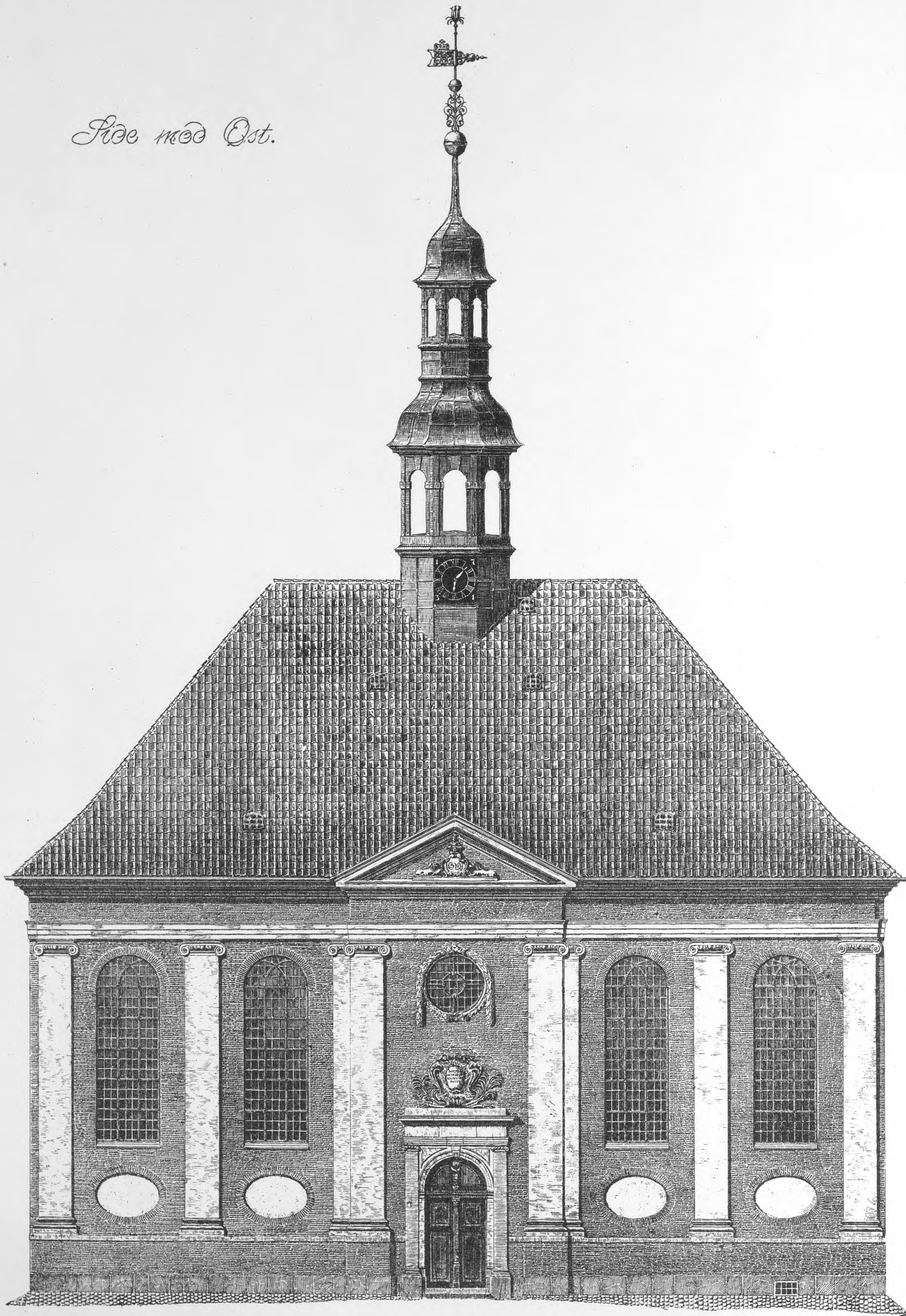

Plan og Snit af Bælderen

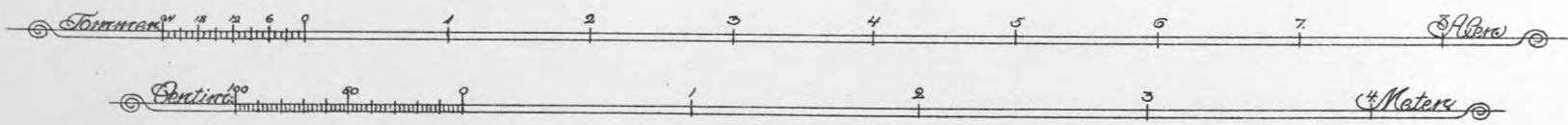
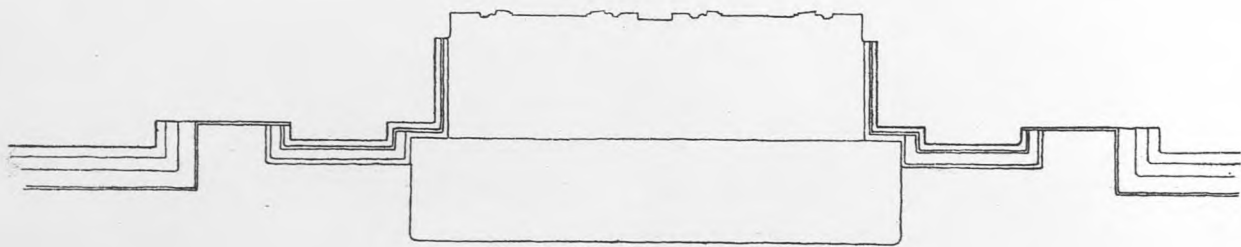

Side med Ost.

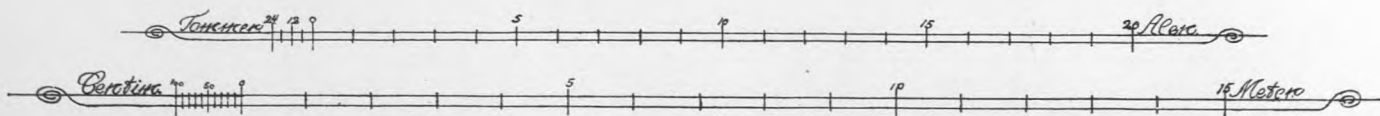

Hovedportal

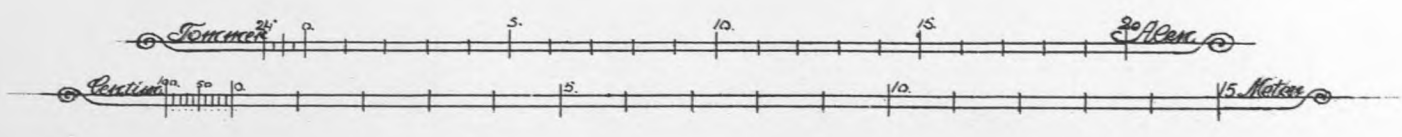
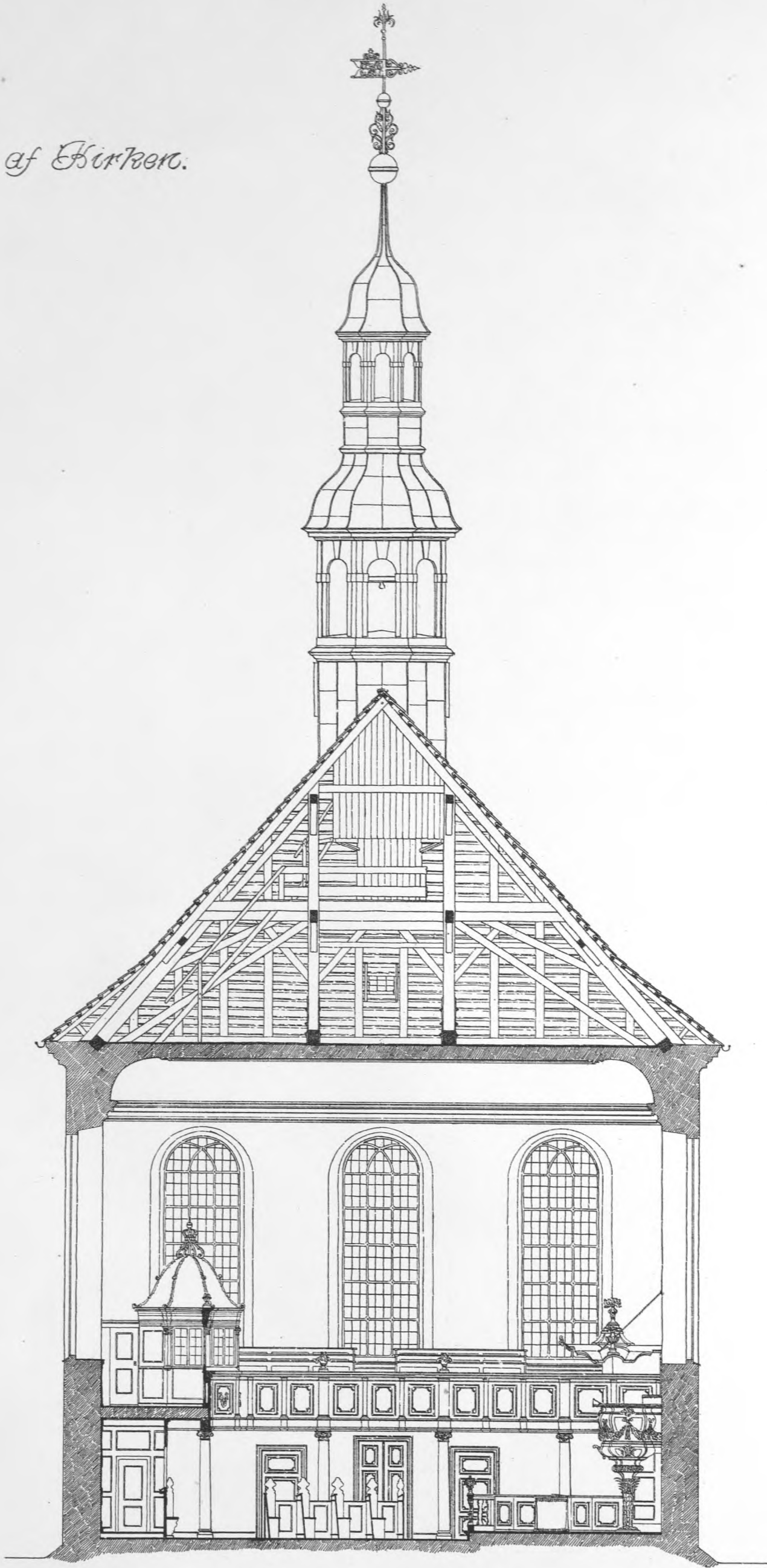

Fide hoc No. 10.

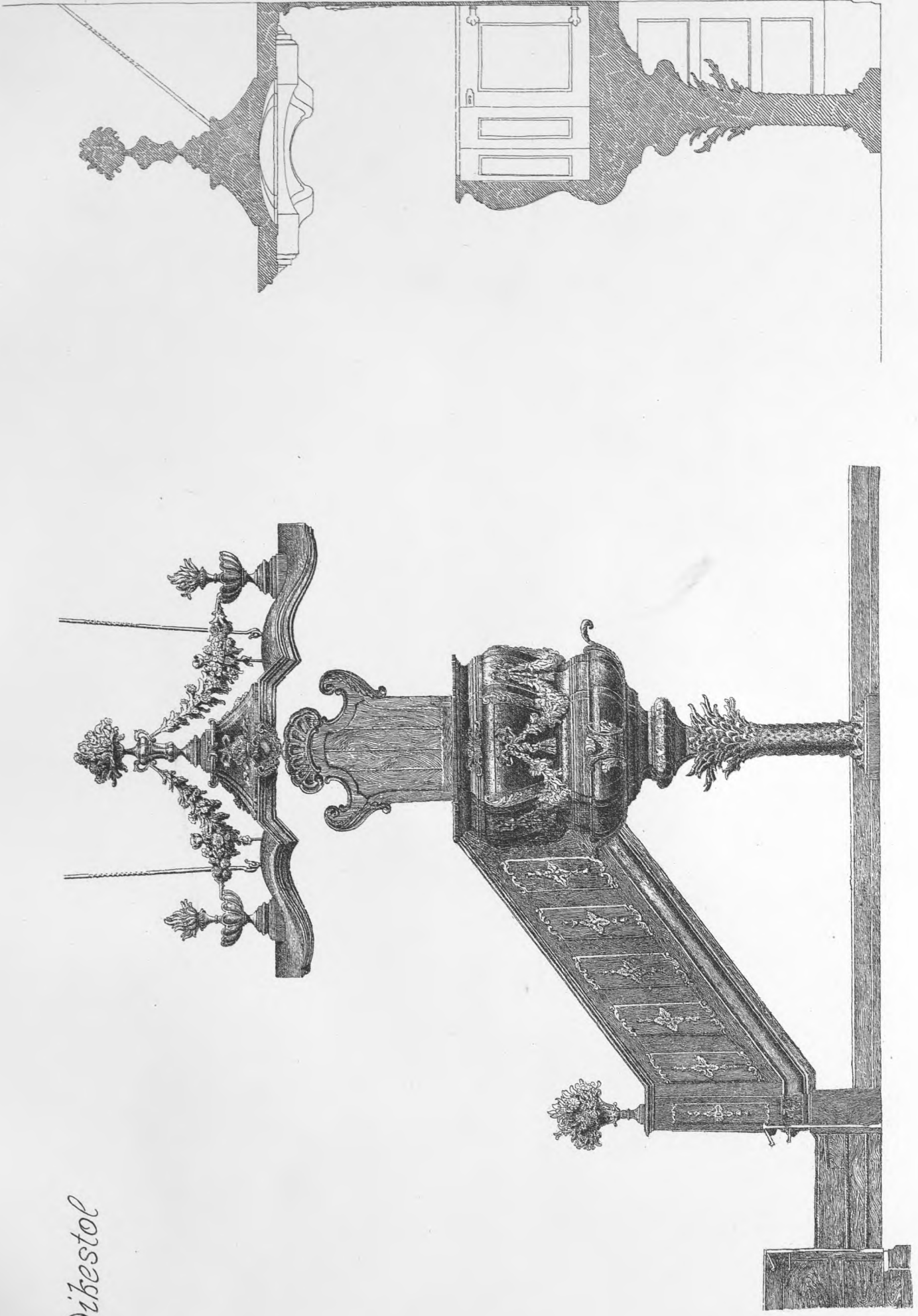

Skizze of Kirkeren.

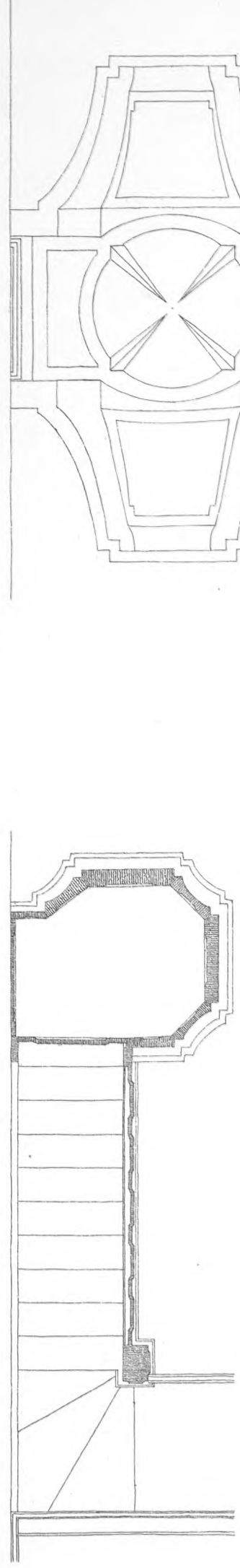

Prædikestol

— 1 2 3 4 5 6 7 — 3.500

— 1 2 3 4 5 6 7 — 3.500

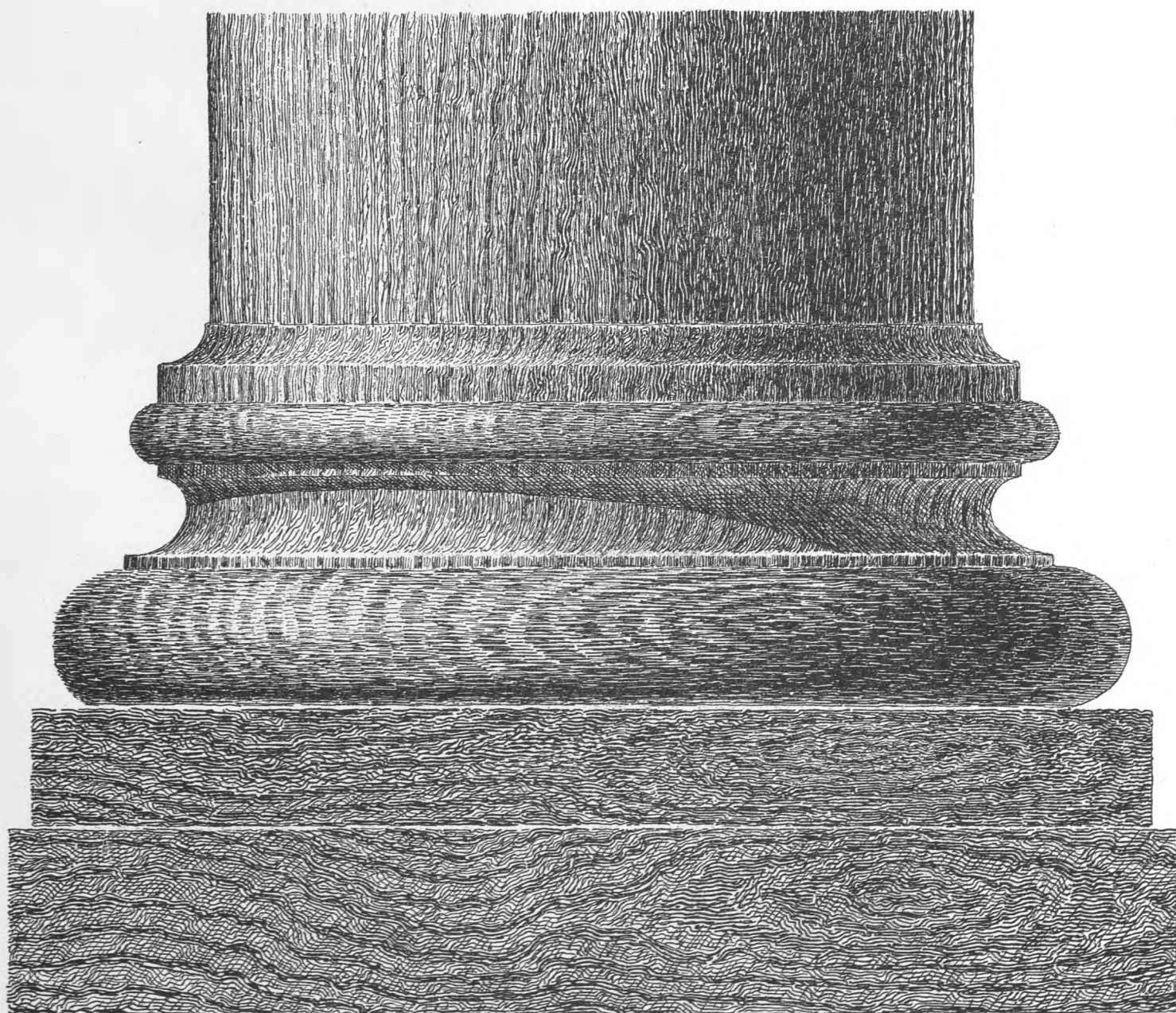

— 1 2 3 4 5 6 7 — 3.500

— 1 2 3 4 5 6 7 — 3.500

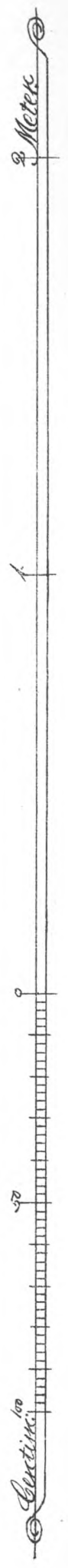
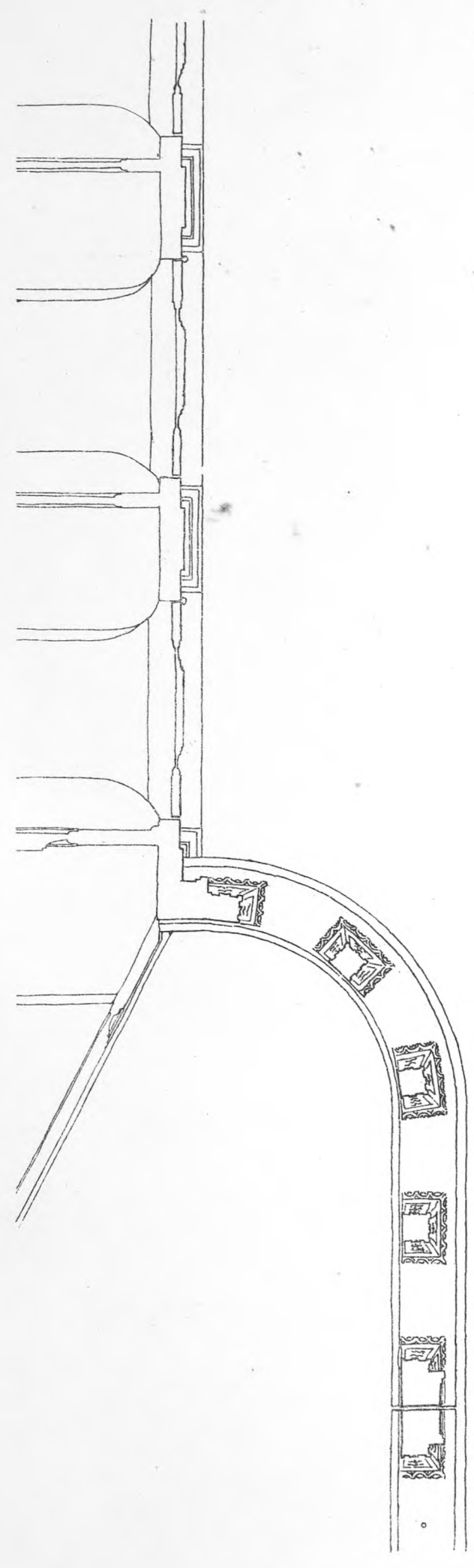
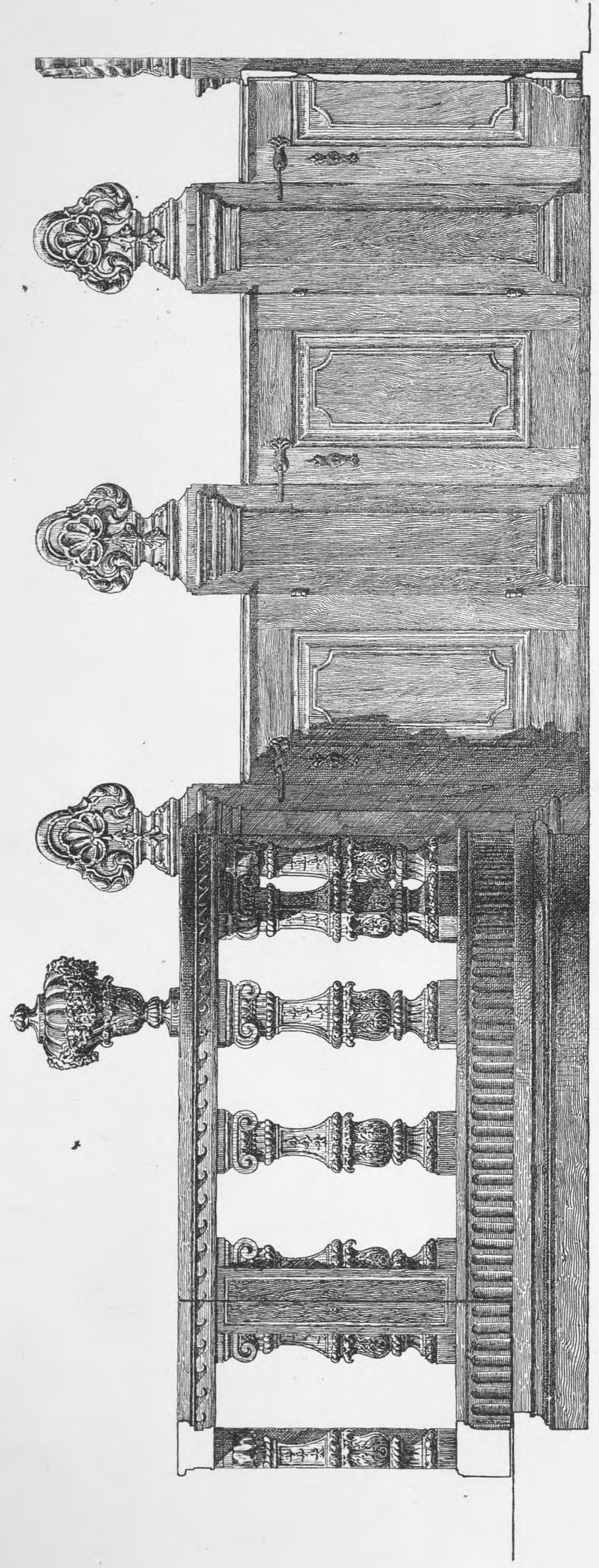

Pöjle fra Pulpituret

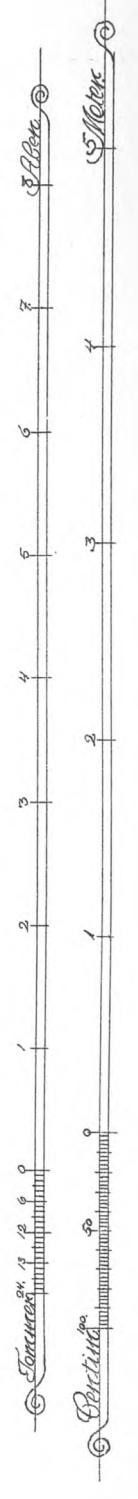
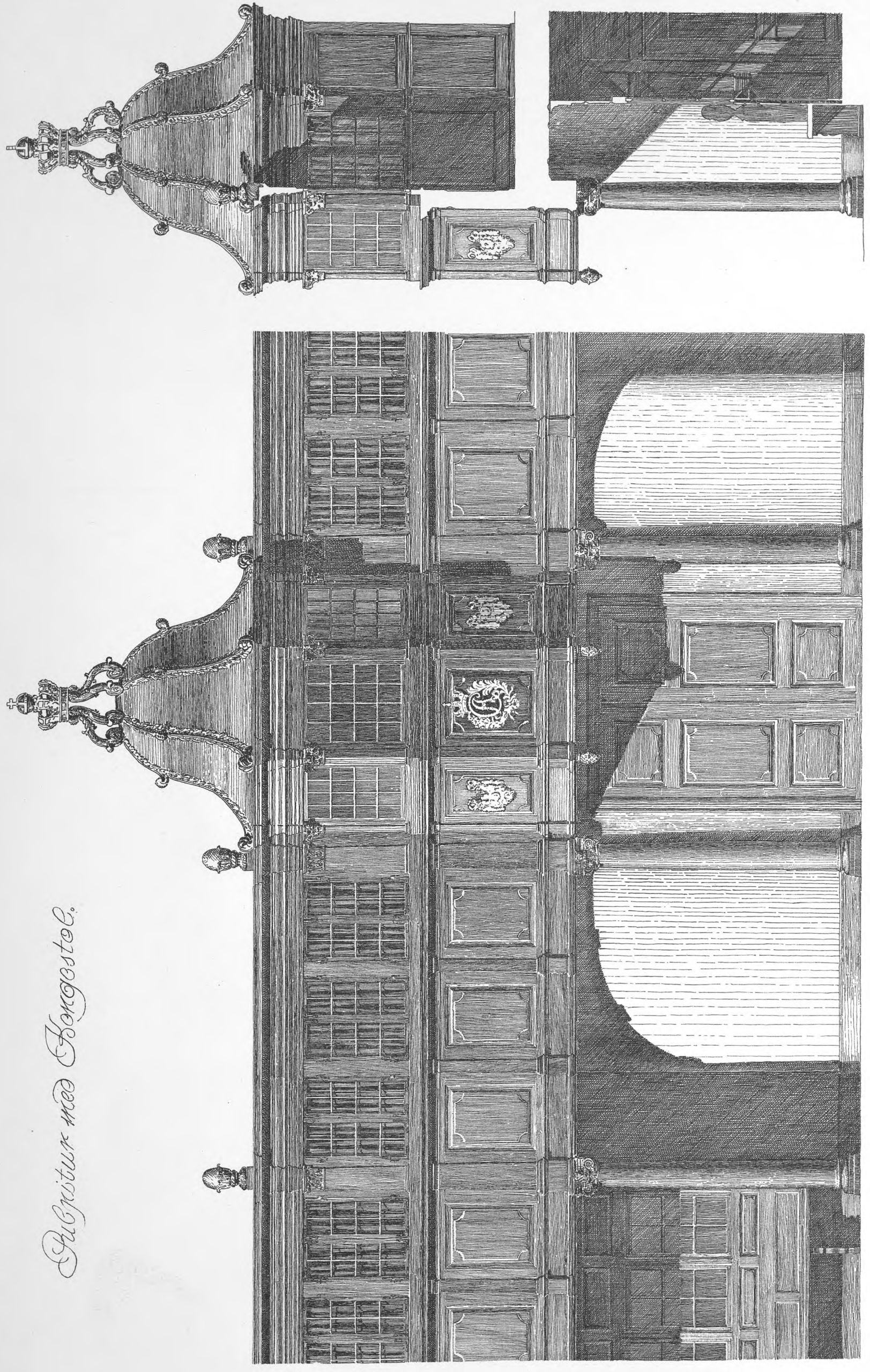

Altarbränke med Stolstade

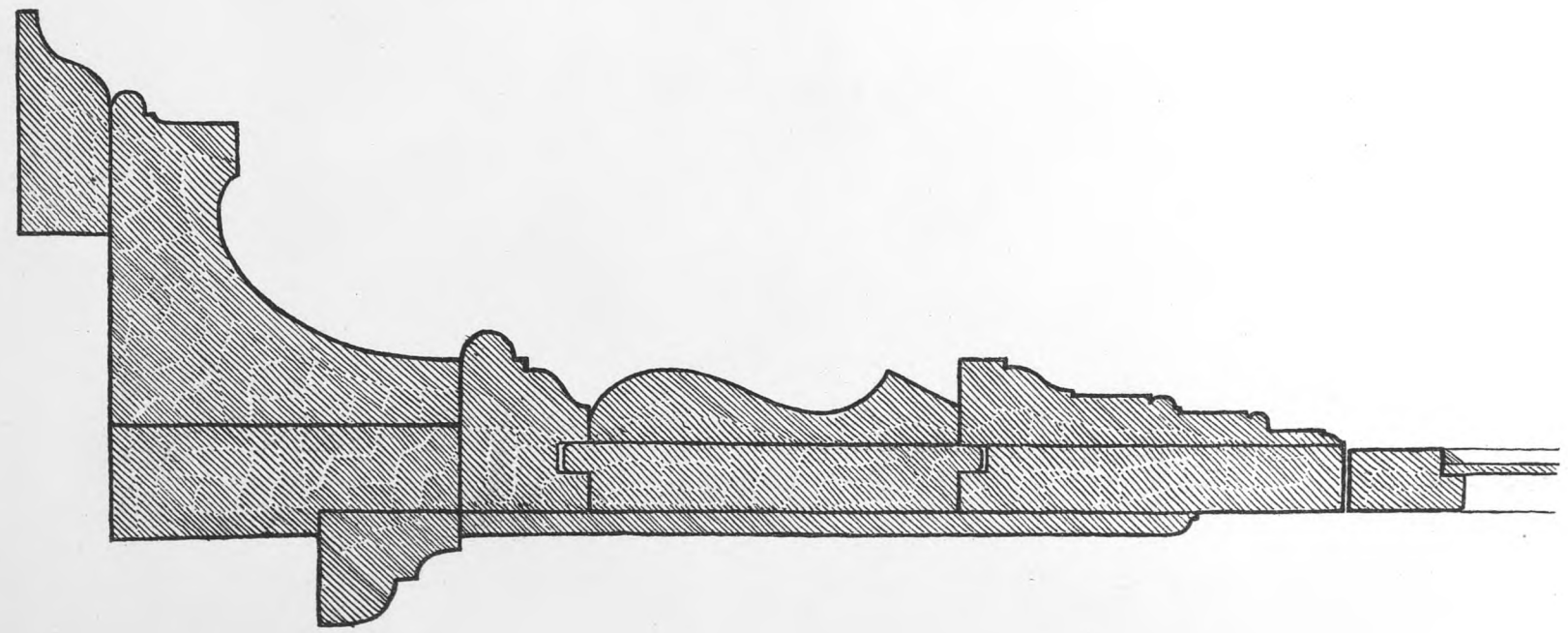
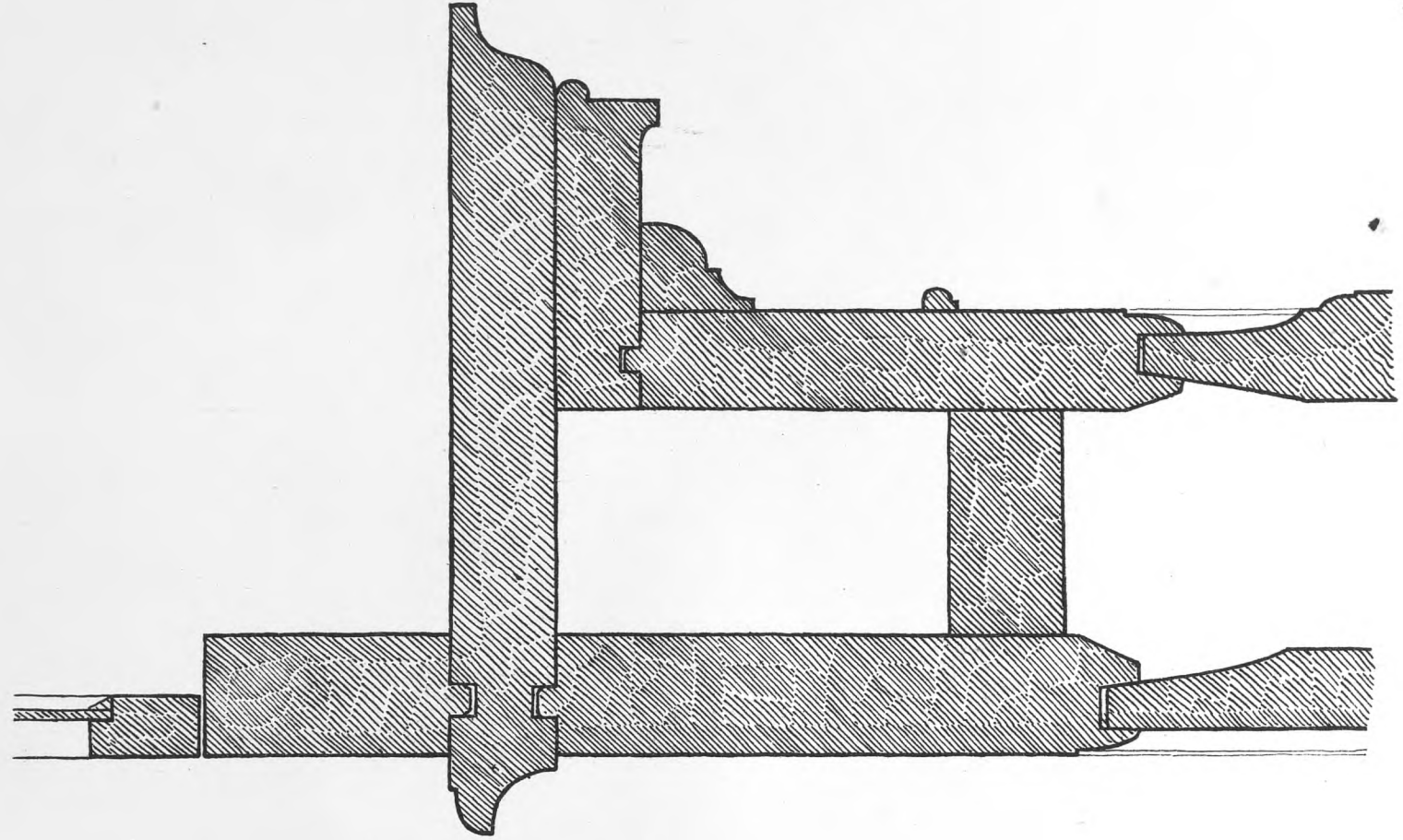
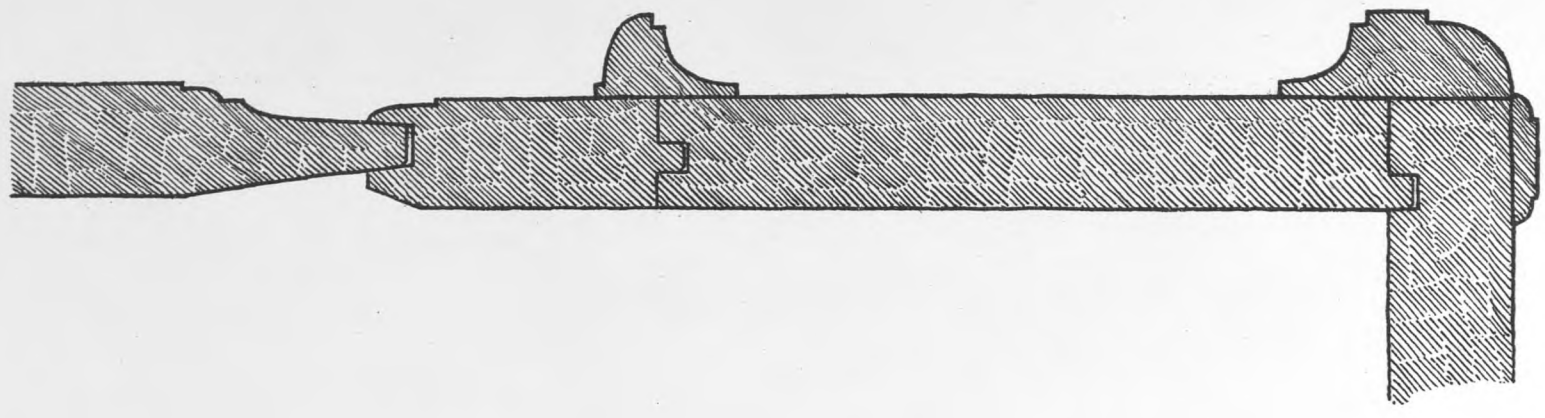

Registor med Kongestol.

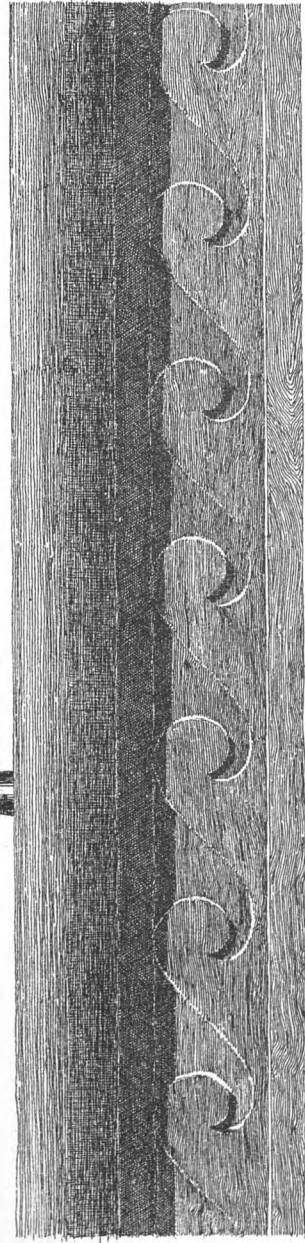
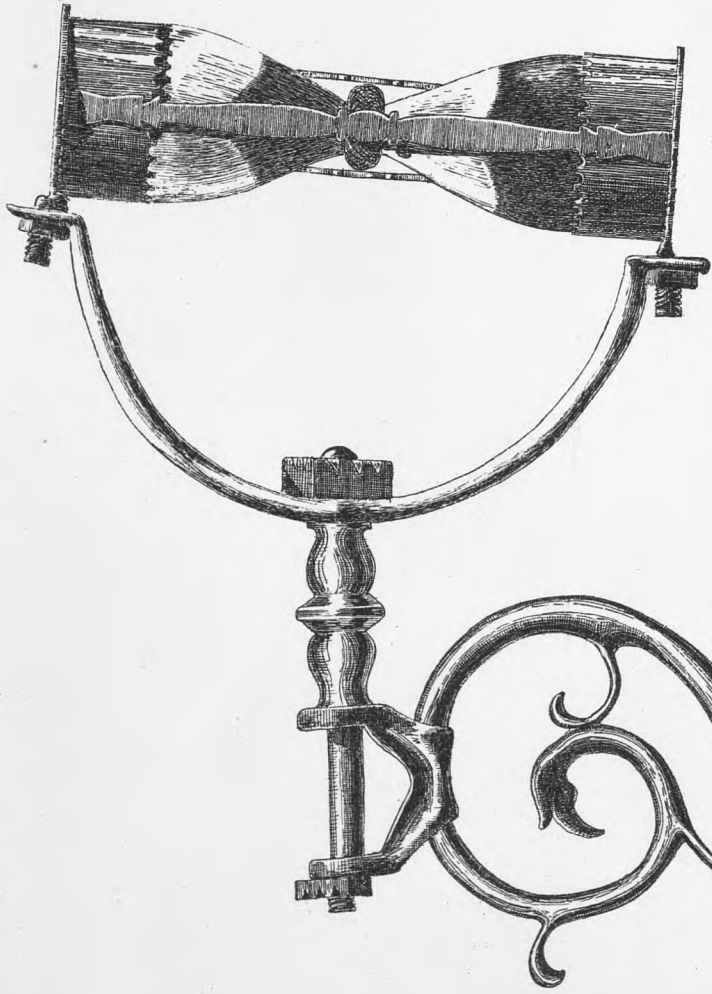
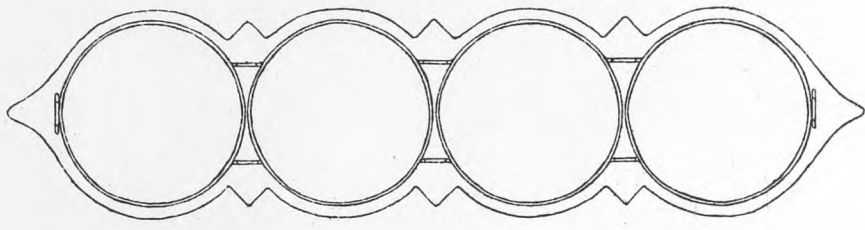
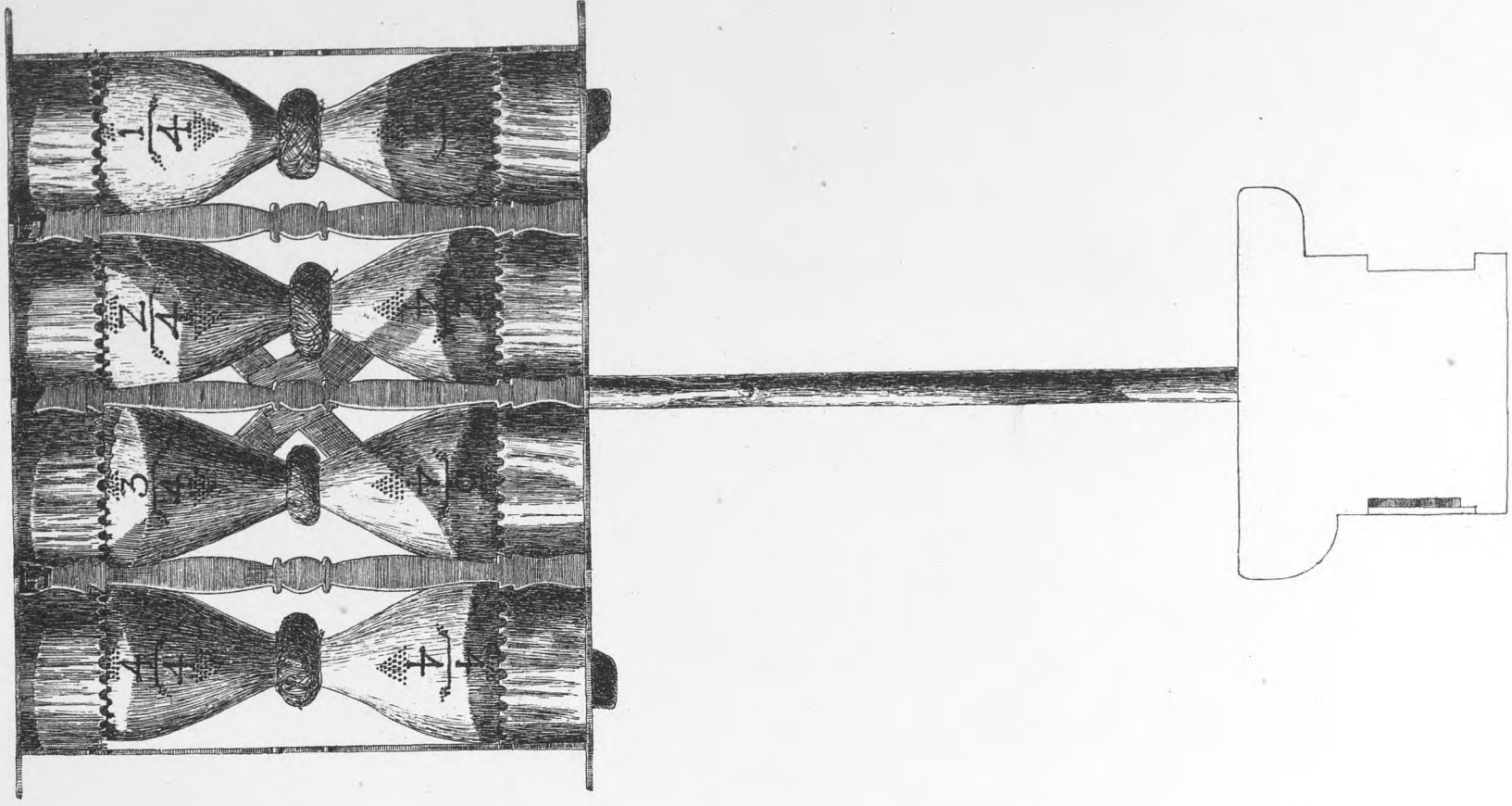

Fra Pulpitibus

*Timeglas.
1 nat. Storrelse.*

Epitafium

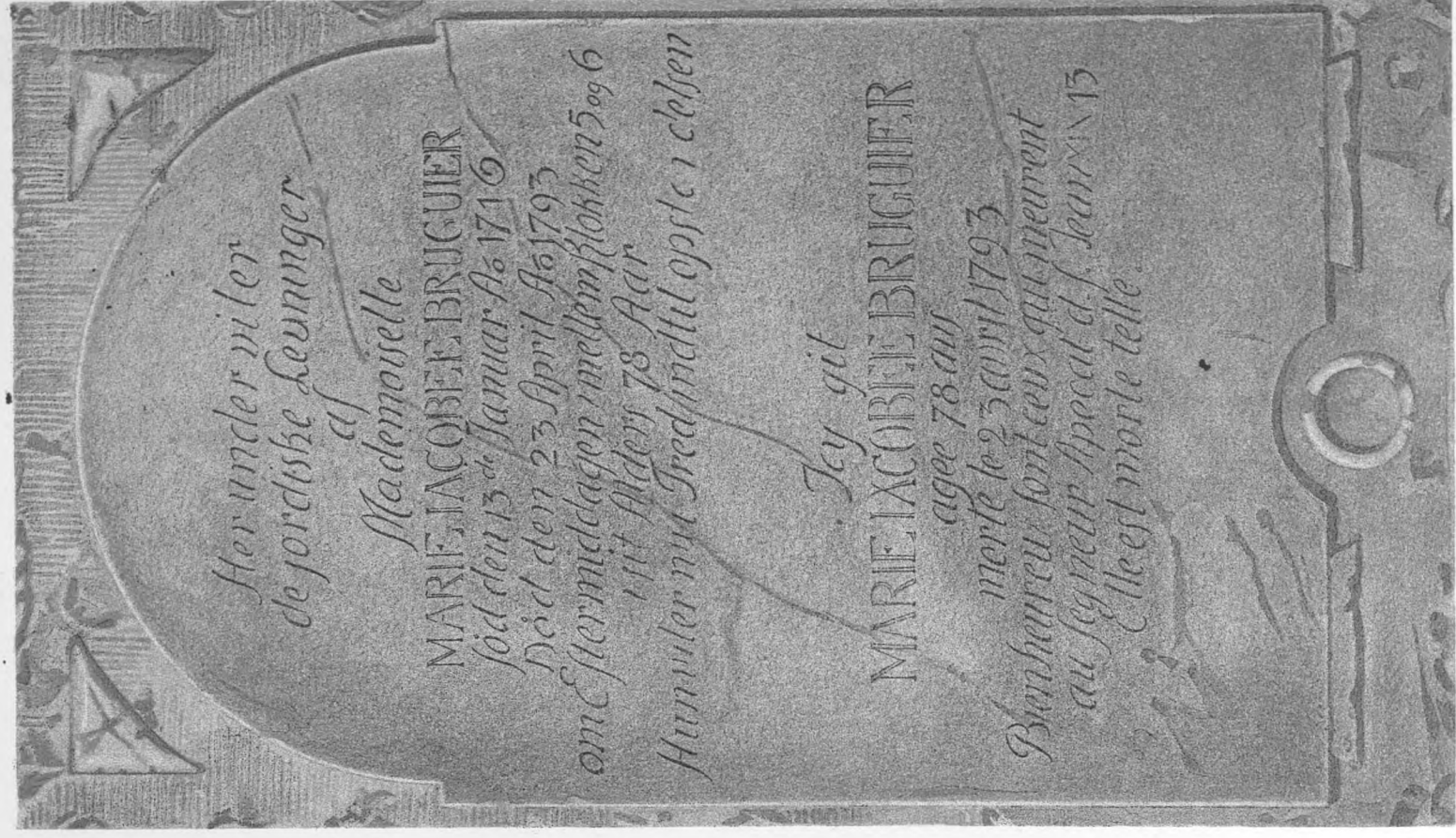

Tommer 2 9 1 2 Alen

Centner 7 1 Meter

Reformert Kirke Gøttersgade
2. Gravstene.

1
 2
 3
 4
 5
 6
 7
 8
 9
 10
 11
 12
 13
 14
 15
 16
 17
 18
 19
 20
 21
 22
 23
 24
 25
 26
 27
 28
 29
 30
 31
 32
 33
 34
 35
 36
 37
 38
 39
 40
 41
 42
 43
 44
 45
 46
 47
 48
 49
 50
 51
 52
 53
 54
 55
 56
 57
 58
 59
 60
 61
 62
 63
 64
 65
 66
 67
 68
 69
 70
 71
 72
 73
 74
 75
 76
 77
 78
 79
 80
 81
 82
 83
 84
 85
 86
 87
 88
 89
 90
 91
 92
 93
 94
 95
 96
 97
 98
 99
 100

Sommer 24
 25
 26
 27
 28
 29
 30
 31
 32
 33
 34
 35
 36
 37
 38
 39
 40
 41
 42
 43
 44
 45
 46
 47
 48
 49
 50
 51
 52
 53
 54
 55
 56
 57
 58
 59
 60
 61
 62
 63
 64
 65
 66
 67
 68
 69
 70
 71
 72
 73
 74
 75
 76
 77
 78
 79
 80
 81
 82
 83
 84
 85
 86
 87
 88
 89
 90
 91
 92
 93
 94
 95
 96
 97
 98
 99
 100